GEMEENTE LANDGRAAF

Gemeentebeschrijving Landgraaf

Inhoudsopgave

1 Inleiding

2 Bodemgesteldheid

3 Bodemgebruik

3.1 Agrarisch
3.2 Niet-agrarisch

4 Infrastructuur

4.1 Wegen
4.2 Waterlopen
4.3 Spoorwegen, smalsporen en tramlijnen

5 Nederzettingen

5.1 Kernen in de gemeente Landgraaf
5.2 Ontwikkelingen tussen 1900 en 1940
5.3 Ontwikkelingen na 1940
5.4 Verspreide bebouwing

Bijlagen

Literatuurlijst

Kaartmateriaal

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving Landgraaf

1 Inleiding

1.1 Gemeente Landgraaf
Raadhuisplein 1
6371 LA Landgraaf
Provincie Limburg
Inventarisatiegebied Mijnstreek
Aantal inwoners: 40.187 (per 1-1-1991)
Oppervlakte: 24,640 km2
Onderdelen: Abdissenbosch, Eikske, Hopel, Kakert, Lauradorp, Lichtenberg, Nieuwenhagen, Rimburg, Schaesberg, Aan de Slagboom, Ubach over Worms, Waubach/Groenstraat

1.2 De gemeente Landgraaf behoort tot het inventarisatiegebied Mijnstreek. Landgraaf wordt begrensd door de gemeenten Brunssum (in het noordwesten), Heerlen (in het westen) en Kerkrade (in het zuiden en zuidoosten). Deze drie gemeenten behoren ook tot het inventarisatiegebied Mijnstreek. In het noorden valt de gemeentegrens van Landgraaf samen met de rijksgrens tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland.
De huidige gemeente Landgraaf bestaat uit de voormalige gemeenten Rimburg, Ubach over Worms, Nieuwenhagen en Schaesberg. In 1886 werd de gemeente Rimburg opgeheven en toegevoegd aan de gemeente Ubach over Worms. Grenswijzigingen vonden plaats in de voormalige gemeente Ubach over Worms in 1886, 1949 en 1963, in de voormalige gemeente Schaesberg in 1958. In 1982 werden bij de gemeentelijke herindeling de zelfstandige gemeenten Nieuwenhagen, Schaesberg en Ubach over Worms opgeheven en samengevoegd tot een nieuwe gemeente: Landgraaf.

1.3 De naam "Landgraaf" verwijst naar een uit de prehistorie stammende droge gracht (een 'graaf'), die tot twintig meter breed was en op sommige plaatsen voorzien was van wallen tot drie meter hoog. De graaf loopt nog steeds door het zand- en heidegebied van Ubach over Worms via Nieuwenhagen naar Schaesberg. De oorspronkelijke landgraaf was nog aanzienlijk groter (van Duitsland - waar hij 'Landwehr' heette - via Ubach over Worms, Nieuwenhagen, Schaesberg naar Heksenberg, Brunssum en tenslotte Schinvelderbroek).
De landgraaf diende waarschijnlijk als afbakening waarbinnen de gezamenlijke gebruikers van het bos- en heidegebied hun vee konden laten weiden.

2 Bodemgesteldheid

De bodem van de gemeente Landgraaf meet van oost naar west een maximale afstand van ca. 7.5 kilometer, van noord naar zuid is dat 7 kilometer. Het grondgebied van de gemeente Landgraaf is gelegen tussen ca. 85 meter + N.A.P. in het Wormdal (oostgrens) en ca. 160 meter + N.A.P. op de Lichtenberg (tussen Schaesberg en Nieuwenhagen).

Het gebied waarin Landgraaf ligt wordt begrensd door het Wormdal (in het oosten), het Keteldal van Heerlen (in het westen), het massief van Ubachsberg (in het zuidwesten) en de Brunssummerheide (in het noordwesten). Geografisch kan men onderscheiden: het plateau van Schaesberg en het eiland van Nieuwenhagen. Het plateau van Schaesberg reikt tot buiten de gemeentegrenzen van Landgraaf. Het plateau wordt begrensd door het Wormdal in het oosten, het dal van de Selzerbeek in het zuiden, het Keteldal van Heerlen in het westen en in het noordwesten sluit het aan bij de Brunssummerheide. De hoge (westelijke) rug waarop Schaesberg ligt, vormt de verbinding met het eiland van Nieuwenhagen. Het eiland van Nieuwenhagen is een plateau, dalende van ca. 160 meter + NAP in het zuidwesten tot 120 meter + NAP in het noordwesten. Een insnijding vormt het droogdal van Groenstraat, waardoor de weg van Nieuwenhagen naar Rimburg loopt (zie paragraaf 4.1).

De ondergrond wordt gevormd door de carboonhorst, die door breuken in diverse schollen wordt verdeeld. De middelste schol van de carboonhorst (in het oosten begrensd door de Feldbiss) herbergde o.a. de Staatsmijn Wilhelmina en de Mijn Oranje Nassau II (zie ook paragraaf 3.2). De bovengrond van Landgraaf wordt bedekt door een laag löss.

Op de bodemkaart van Zuid-Limburg worden binnen de grenzen van de huidige gemeente landgraaf de volgende grondsoorten onderscheiden. Het grootste deel van het grondgebied wordt ingenomen door plateaugronden, bedekt met löss en zandige löss. De zandige lössgronden zijn hierbij voornamelijk in het noorden en westen gelokaliseerd. In het westen treft men enkele uitlopers van de Brunssummerheide aan. In het oostelijk gelegen Wormdal en in het droogdal van Groenstraat treft men colluviale dalgronden aan, omringd door in meer of mindere mate geërodeerde hellinggronden.

Het grondgebied van Landgraaf watert af op twee waterlopen: in westelijke richting op voedingsbeken van de Geleenbeek (voornamelijk op de Caumerbeek), in oostelijke richting op het Duitse riviertje de Worm en een van haar voedingsbeken (de Strijthagerbeek). De rug waarop Schaesberg ligt vormt de natuurlijke waterscheiding tussen beide beekdalen.

3 Grondgebruik

3.1 Agrarisch

De bodem van Landgraaf bestaat voor het merendeel uit löss. In de periode van 1815 tot 1875 was ca. 66% in gebruik als bouwland, ca. 23% als weiland, 4.2% was woeste grond en ca. 4.8% bestond uit bossen die men voornamelijk aantrof langs de steile dalwanden en de beken. Aan de rand van de plateaus, waar de woonkernen lagen, trof men grasland en boomgaarden aan. De bevolkingsdichtheid was in Zuid-Limburg, in de hele streek benoorden de Geul, omstreeks 1875 gering: gemiddeld 106 inwoners per 100 hectare cultuurgrond.
Landgraaf kan worden aangeduid als een graanstreek. De veeteelt was in bijna heel Landgraaf van ondergeschikt belang, de veestapel was dientengevolge niet groot. Een uitzondering werd gevormd door de voormalige gemeente Ubach over Worms, waar op de minder vruchtbare grond voornamelijk peulvruchten werden verbouwd in plaats van graan. Van de kern Waubach is bekend, dat in vroeger eeuwen velen emplooi vonden in de fabrieken van Aken (Rote Erde). Dit duidt erop dat de landbouw als bestaansbron tekort schoot. In 1872 werd in Waubach een landbouwcasino opgericht.
In vroeger eeuwen behoorde Landgraaf tot een eenzaam akkerlandgebied zonder veel verkeerswegen en in de herfst een gezocht jachtterrein voor de kasteelheren. Gedurende de hele 19de eeuw bleef Landgraaf een agrarische gemeente, waarvan de bevolking was aangewezen op de landbouw. Pas met de opkomst van de mijnindustrie begin 20ste eeuw zou hierin verandering optreden.

Kaartmateriaal vervaardigd rond 1810 (afb. II a-b), 1866 (afb. III a-d) en 1934 (afb. IV a-d) kan het geschetste beeld verder verduidelijken.
Het centrale deel van de gemeente -een strook van zuid naar noord/noordoost met de kernen Schaesberg, Lichtenberg, Nieuwenhagen, Groenstraat, Waubach en Rimburg- bestond rond 1810 uit akkerland. In de lintdorpachtige woonkernen lagen achter de woningen lange, smalle kavels wei- en akkerland, deels beweide boomgaarden. Deze lange, smalle kavels lagen loodrecht ten opzichte van de wegas. Evenwijdig aan de Worm en aan de Strijthagerbeek lagen respectievelijk de kernen Rimburg en Hopel. De kavels achter de bebouwing lagen hier echter in de vochtige beekdalen, waardoor ze vaak alleen geschikt waren als weiland. Bij twee eenzame hoeves in het Strijthager beekdal (Onderste Hof en Terwinselen) en in het westen tussen Kasteel Schaesberg en hoeve Kakert trof men ook stroken weiland aan.

In het westen en noordwesten trof men aanzienlijke hoeveelheden heide en bos aan, met enkele verspreid liggende hoeves. Van de bossen kunnen bij naam worden genoemd: het grote 'Abdissen Bosch' en het 'Rimbourgerbos' in het noord/noordwesten van de gemeente, het langgerekte 'Schaesberger Bosch' ten noordwesten van de kern Schaesberg en het 'Eicken Bosch' ten noordoosten van deze kern. Een aantal kleinere bossen was bovendien te vinden langs de oostgrens van de gemeente, op de steile wanden van de beekdalen van de Strijthagerbeek en het riviertje de Worm (onder andere het bos bij het Strijthager huis, het Hulsbos en de bossen bij Broekhuizen en Rimburg).

In de periode van het begin van de 19de eeuw tot 1934 traden slechts weinig veranderingen op in het agrarisch bodemgebruik. In het noordwesten is het Abdissenbos door ontginningen aanzienlijk geslonken ten gunste van het landbouwareaal. In het zuiden is daarentegen de hoeveelheid akkerland sterk verminderd door de situering van twee mijnzetels: de Mijn Oranje Nassau II en de Staatsmijn Wilhelmina bij Terwinselen (zie ook paragraaf 3.2). In het centrale deel van de gemeente is ook bouwland verdwenen ten behoeve van de mijnindustrie en bijbehorende woninggroepen. Op de topografische kaarten uit 1934 zijn de nieuwe woninggroepen ten behoeve van de mijnen (o.a. Kakert en kolonie Schaesberg, zie paragraaf 5.2) en infrastructurele veranderingen te zien, die voormalig bouwland in beslag nemen.

Het agrarisch bodemgebruik heden ten dage geeft een beeld te zien, waarvan de centrale strook -met de kernen Eikske, Schaesberg, Kakert, Lauradorp, Lichtenberg, Nieuwenhagen, Ubach over Worms en Waubach/Groenstraat- bestaat uit een verstedelijkt gebied. Het gebied ten noorden en ten noordoosten hiervan herbergt bouwland. De kern Rimburg, die maar op beperkte schaal mag uitbreiden, is in dit landelijk gebied gelegen. De strook langs de oostgrens met het Hulsbos en het Strijthager beekdal (met de kern Hopel) zijn aangemerkt als intensief stedelijk groengebied. Op de voormalige aan elkaar grenzende mijnterreinen van de particuliere mijn Oranje Nassau II en de Staatsmijn Wilhelmina, met een gezamenlijke oppervlakte van 120 hectare, zijn in het kader van de Sanering Mijnterreinen Oostelijk Mijngebied twee projecten gerealiseerd: op een terrein groot 20 hectare het woningbouwplan "Aan de Baan" en op de overige 100 hectare een natuur- en recreatiecomplex. Het recreatieterrein herbergt een kunstskibaan (op de oude steenberg van de Wilhelmina), een draf- en renbaan (ruitersport), en een openluchtbioscoop. Het bos/heidegebied rond de kern Kakert heeft een recreatieve bestemming gekregen (en herbergt onder andere een camping en een zwembad).

Er zijn twee industriegebieden te onderscheiden op voormalige agrarische gronden: in het noordwesten industrieterrein 'Abdissenbosch' en tussen de kernen Schaesberg en Hopel bedrijfsterrein 'Strijthagen'.

3.2 Niet-agrarisch

Steenkool en de mijnindustrie
In historisch opzicht is de situatie van Landgraaf vrijwel geheel bepaald door de opkomst en de sluiting van de steenkoolmijnen (in de voormalige gemeente Schaesberg). De bevolking van Landgraaf groeide tussen 1900 en 1940 van 4.488 tot 20.380 inwoners. De bevolking van de voormalige gemeente Schaesberg is in de periode van 1900 tot 1935 meer dan vervijfvoudigd (van 1462 tot 7925 inwoners).

Dat er kolenvelden waren wist men reeds omstreeks 1850. Preciezer bekend werden ze door talrijke diepboringen tussen 1870 en 1880. De goede resultaten hiervan hadden een golf van concessieaanvragen tot gevolg. Met de dertien door de regering verleende concessies tussen 1875 en 1880 gebeurde, mede ten gevolge van een recessie in de jaren '80 van de vorige eeuw, tot 1892 niets. De regering trok ze daarom weer in, behalve de concessies Laura, Vereeniging en Carl. Deze drie konden nog op tijd de waarborgsom betalen.

Op naam van Henri Sarolea werd in 1893 de mijnbouwconcessie Oranje Nassau verleend. Daarin was de al in 1879 gegeven concessie Carl opgenomen, die aldus op het nippertje werd gered voor een vervallen-verklaring. Deze concessie is als de Mijn Oranje Nassau II, gelegen ten zuiden van de kern Schaesberg, ontgonnen. Met de schachtaanleg werd begonnen in 1898. In 1906 kwam de mijn in geregelde produktie, met een spoorwegaansluiting van de Mijn Oranje Nassau II naar het hoofdspoor Sittard-Heerlen-Herzogenrath. Uit de door de regering in 1892 toegeëigende concessie Ernst (ruim 600 hectare groot) ontstond later de eerste staatsmijn, de Staatsmijn Wilhelmina. In 1903 werd de concessie voor de Staatsmijn Wilhelmina afgegeven die productief was van 1907 tot 1969.

Konden in 1840 twee Schaesbergse grondbezitters, bezorgd voor schade aan de watervoorziening van hun landgoederen, nog bezwaar aantekenen tegen 'het daarstellen van een Koolenmijn', in het begin van de 20ste eeuw hadden de mijnen Schaesberg in hun greep. Vooral de Oranje Nassau II nam een bijzondere plaats in: deze mijn heette in de volksmond "het familiekoelke", omdat de werknemers typisch uit bepaalde

families werden gerekruteerd.
In de jaren '20 trad een stagnatie op. Eind jaren '30 kwam de economische ommekeer en in 1937 werd een recordproduktie bereikt. Maar al spoedig brak de tweede wereldoorlog deze opleving af. Eind jaren '50 werden nieuwe energiebronnen populair (olie en aardgas) en in 1964 viel het besluit van de regering de mijnen mettertijd te sluiten.
In 1974 werd de laatste mijn gesloten.

Zand
Op de topografische kaarten van 1934 is in het noordwesten (op de Brunssummerheide) een zandgroeve gemarkeerd. Het zilverzand onder de Brunssummerheide was goed bruikbaar voor de glas- en kristalindustrie en (als vormzand) in ijzergieterijen. Momenteel is het zilverzand op grote schaal afgegraven en raken de voorraden uitgeput. Desalniettemin is de zandgroeve op recente bodemkaarten nog steeds aanwijsbaar.

Lössleem
De in de mijnstreek op grote schaal aanwezige lössleem is geschikt voor de baksteenindustrie. Op de topografische kaarten van 1934 zijn op het grondgebied van de huidige gemeente Landgraaf twee steenfabrieken aangegeven, één ten zuiden van de kern Groenstraat, één ten oosten van de kern Schaesberg (nabij het Eikenbos). Op de huidige bodemkaarten zijn de terreinen van de steenfabrieken nog te onderscheiden.

Overige industriële activiteiten
In dit kader is het belangrijk te vermelden dat de Staatsmijn Wilhelmina zich vanaf het begin van de exploitatie bezighield met het opwekken van electriciteit.

4 Infrastructuur

4.1 Wegen

Uit kaartmateriaal vervaardigd rond 1810 blijkt dat Landgraaf over een onverhard wegennet beschikte dat de belangrijkste kernen met elkaar verbond. Belangrijk markeringspunt in het landschap was de Lichtenberg (160 + N.A.P.), gelegen tussen de kernen Nieuwenhagen en Schaesberg. De belangrijkste weg was het Lichtenbergse tracé: de weg vanuit Heerlen die in het westen de gemeente binnenkwam en die via akkers en velden naar de Lichtenberg, Nieuwenhagen en Ubach over Worms/Waubach voerde en vervolgens verder ging over de Duitse grens (naar Keulen). Andere -lokale- verbindingen waren de weg van Schaesberg (toen nog Scheydt geheten) naar Nieuwenhagen en de weg van Nieuwenhagen naar respectievelijk Groenstraat, Op de Hoven, Broekhuizen en Rimburg. De huidige Hoofdstraat in de kern Schaesberg loopt als een ruggegraat van zuid naar noord over de landschapsrug, die tussen de beekdalen van de Caumerbeek en de Strijthagerbeek ligt. De in het zuidoosten gelegen hoeves, Huis Strijthagen en de kern Hopel waren met een smal, bochtig pad verbonden met Eygelshoven (gemeente Kerkrade). In de hele gemeente lagen door de bouwlanden paden. In het noorwesten liepen veedriften de Brunssummerheide op, die vervolgens ergens midden op de hei eindigden.

De situatie omstreeks 1866 (zie Kuyperkaarten) geeft een nauwelijks veranderd beeld.
Bekijkt men daarna de topografische kaarten van 1934 dan is het oude stratennet nog duidelijk herkenbaar. De meeste veldwegen, stegen en langgerekte paden zijn behouden, hetzij dat deze rond 1934 verbreed zijn en aan wier zijden geen weiden en boomgaarden, maar huizen prijken. Vanaf 1890 zijn de meeste straten van het oude net verbeterd, verbreed, geasfalteerd en zijn te scherpe bochten eruit gehaald. Verder zijn in het kader van de mijnindustrie nieuwe straten aangelegd, binnen de nieuwe woninggroepen en verbindingswegen van de woninggroepen naar de bestaande kernen.
Vanaf de opkomst van de mijnindustrie is de zogenaamde zuidelijke Heiderandstraat de belangrijkste regionale verbinding geworden. Het is een zijtak van de Zuid-Limburgse stratendriehoek die Maastricht verbindt met Heerlen/Aken en Sittard. De zuidelijke Heiderandstraat is de verkeersader die vanuit Heerlen voert naar de dorpen Schaesberg, Nieuwenhagen en Waubach, en verder naar de kernen Groenstraat en Rimburg. Een tweede verkeersader van belang liep van Heerlen via Molenberg (gemeente Heerlen) naar Terwinselen (in het zuiden van de gemeente Landgraaf en deels gemeente Kerkrade) en Spekholzerheide (gemeente Kerkrade).

4.2 Waterlopen

In de gemeente Landgraaf bevinden zich geen waterlopen die van belang zijn voor de infrastructuur. De waterlopen die betrekking hebben op de afwatering, werden reeds behandeld in hoofdstuk 2 (bodemgesteldheid).
Landgraaf ressorteert deels onder het waterschap Roer en Overmaas (wat betreft het afwateringsgebied op de Geleenbeek), deels valt het niet onder waterschapsverband (wat betreft afwateringsgebied op de Worm). Het beheer en onderhoud van de waterlopen geschiedt in dat geval meestal door de aanliggende eigenaren en/of gemeente.

4.3 Spoorwegen, smalsporen en tramlijnen

Spoorwegen
Op het grondgebied van de gemeente Landgraaf zijn in chronologische volgorde de volgende spoorwegen van belang.

* Het mijnspoor Simpelveld-Kerkrade dateert uit 1872 en had een lokaalspoorlijn tussen de stations Spekholzerheide (gemeente Kerkrade) en Schaesberg. Dit mijnspoor was een aftakking van de in 1853 aangelegde spoorlijn Maastricht-Valkenburg-(Simpelveld)-Aken.
* De belangrijkste spoorlijn over Landgraafs grondgebied was de in 1896 aangelegde spoorlijn Sittard-Heerlen-Herzogenrath (aangelegd in het dal van de Geleenbeek). Deze spoorlijn voor personenvervoer stond in zeer nauw verband met de doorbraak van de mijnindustrie. De bouwer van deze spoorlijn was Henri Sarolea (op wiens naam ook de concessie Carl was verleend, waaruit later de Mijn Oranje Nassau II ontstond).
* De Mijn Oranje Nassau II (in 1906 in geregelde produktie) kreeg een verbinding met het hoofdspoor.
* Voor het vervoer van steenkool uit de Staatsmijn Wilhelmina hebben de Nederlandse Spoorwegen in 1906 een spoorlijn aangelegd van deze mijn naar Heerlen.
* Bij de tussen 1926 en 1934 nieuw aangelegde personenspoorlijn Heerlen-Schaesberg-Kerkrade-Spekholzerheide bleef het verwachte aantal reizigers uit en stonden de stations van Kerkrade en Simpelveld er al snel verlaten bij. De aanlegkosten van de lijn waren zeer hoog, hetgeen verband hield met het moeilijke landschap. De lijn telde de meeste kunstwerken per kilometer van alle Nederlandse spoorlijnen en werd daarom ook wel het 'miljoenenlijntje' genoemd.

Het personenvervoer per trein was niet erg rendabel en in 1933 werden verschillende buslijnen geopend in de mijnstreek, waaronder de lijn Heerlen-Molenberg-Terwinselen en de lijn Heerlen-Schaesberg.

Tramlijnen

In 1921 werd de LTM (Limburgse Tramwegmaatschappij) opgericht, die in korte tijd de aanleg van tien primaire normaalsporige tramlijnen ter hand wilde nemen. Tramlijn 9 betrof een lijn met elektrische tractie die het traject Heerlen-Waubach-Eygelshoven-Kerkrade omvatte. Alle goede bedoelingen ten spijt kwam de lijn niet tot stand.

5 Nederzettingen

5.1 Kernen in de gemeente Landgraaf

Alle kernen van Landgraaf vertonen de basisstructuur van het lintdorp. De ontginningsbasis voor de nederzettingen werd doorgaans gevormd door een of meer wegen, waarvan het beloop veelal samenviel met het beloop van de hoogtelijnen in het landschap. Op de landschapsruggen lag de bebouwing in wisselende dichtheden langs de wegen, met daarachter meestal lange, smalle kavels bouwland, loodrecht op de wegas. In de beekdalen liepen de wegen parallel aan het water, waarbij de wegen tevens de grenzen vormden tussen de lager gelegen vochtige gronden (met weilanden) en de hoger gelegen drogere gronden (met akkers). Afhankelijk van de dichtheid van de bebouwing spreekt men van een lintdorpstructuur (wanneer de boerderijen op enige afstand van elkaar gelegen zijn), danwel van een straatdorp (bij verdere verdichting van de bebouwing).

Indien men het kaartmateriaal uit 1810 (afb. II a-b) en 1866 (afb. III a-d) beschouwt, wordt duidelijk dat gedurende deze tijd de bebouwing nauwelijks is toegenomen. In het hierna volgende wordt de bebouwing per kern in deze periode beschreven.
De kern Schaesberg (toen nog Scheydt geheten) bestond uit een straatdorp met ca. 60 bebouwingseenheden, die enkel langs de huidige Hoofdstraat lagen. Deze noord-zuid lopende straat liep over de scheidingsrug van de beekdalen van de Caumer- en de Strijthagerbeek. Vander Maelen vermeldt in 1835 dat de voormalige gemeente Schaesberg 1500 inwoners had en een bebouwing van 226 huizen, een kasteel, een kerk, twee kapellen, een gemeenschapshuis en een school. Aan de voet van de Lichtenberg lagen ca. 20 bebouwingseenheden langs een zijweg van het Lichtenbergse tracé (Heerlen-Keulen). Tegenwoordig heet die zijweg de Lichtenbergerveldstraat De kern Nieuwenhagen bestond uit ca. 80 bebouwingseenheden, gelegen langs drie lineaire structuren: langs de toen 'Boven-Nieuwenhagen-Straat' geheten die overeenkwam met het Lichtenbergse tracé (Heerlen-Keulen), de 'Onderste-Nieuwenhagen-Straat' die overeenkomt met het huidige Op de Heugden en langs een verbindingsweggetje tussen deze beide. In 1835 bestond de gemeente Nieuwenhagen volgens Vander Maelen uit 226 huizen en een brasserie. Het aantal inwoners was 1078. De kern Hopel, langs de oostgrens, behoorde volgens het kaartmateriaal in 1810 bij de gemeente Schaesberg, in 1866 ligt het binnen de gemeentegrenzen van Kerkrade. Deze kern bestond uit ca. 14 bebouwingseenheden, geformeerd in een enigszins lineaire structuur in het beekdal van de Strijthagerbeek.

De naam van de vroeger zelfstandige gemeente Ubach over Worms verwijst naar haar ligging aan het grensriviertje de Worm. Kernen waren Waubach/Ubach over - Worms, Groenstraat en Broekhuizen. Vander Maelen schreef in 1835 dat Ubach o. W. destijds een inwonersaantal had van 1262 en een bebouwing van 276 huizen, een kerk, een kapel, een gemeenschapshuis en een lagere school. Ubach over Worms bestond uit ca. 50 bebouwingseenheden langs twee lineaire structuren: langs het Lichtenbergse tracé en langs de parallel daaraan gelegen weg, de huidige Hovenstraat. Groenstraat omvatte ca. 60 bebouwingseenheden langs een zuidoostelijk daarvan gelegen weg, de huidige Groenstraat West en -Oost. (Tegenwoordig beschouwt men Waubach/Groenstraat als één kern).
Indien men de Groenstraat Oost vervolgde via de huidige Rimburgerweg, kwam men langs Op den Hoof (ca. 6 bebouwingseenheden groot), vervolgens langs de bebouwing van het aan de Worm gelegen Broekhuizen (ca. 20 eeneheden aan de huidige Broekhuizenstraat). Rimburg was toen nog een zelfstandige gemeente die in de kern Rimburg een bebouwing had van ca. 25 eenheden langs de huidige Broekhuizenstraat. De landschappelijke situering van Rimburg in het Wormdal was en is zeer karakteristiek. De historische kern van Rimburg (ontstaan tussen 8ste en 10de eeuw) wordt in het oosten begrensd door de Worm, in het westen door het Wormdal. In het zuiden en noorden is de grens van de historische kern door geleidelijk uitbreiden van de lintbebouwing minder duidelijk aan te geven, maar min of meer gelegen bij respectievelijk de splitsing van de Dorpsstraat in de Broekhuizerstraat en Linden Gracht en de overgang van de Dorpsstraat in de Palenbergerweg, voorbij de Hoeve de Kruisstraat (bouwdelen o.a. uit 1822 en 1838). De oude verkaveling is nog nauwelijks aangetast. De bebouwing heeft zich in de loop van de 19de en 20ste eeuw langs de Dorpsstraat in zowel noordelijke als zuidelijke richting uitgebreid, tevens is binnen de bestaande kern enige verdichting opgetreden. Zo zijn te noemen: het postkantoor aan de Brugstraat, de school aan de Palenbergerweg en de uitbreiding van de Josephkapel tot de roomskatholieke parochiale kerk van de Heilige Drievuldigheid. Met name na de tweede wereldoorlog zijn er nieuwe woonhuizen in Rimburg gebouwd. Het op de Tranchotkaart aanwezige open gebied tussen Broekhuizen en Rimburg is met woonhuizen opgevuld en dwars op de Palenbergerweg is het woonwijkje Gremelsbrugge aangelegd. De historische boerderijen staan met hun woonhuisgedeelte met afsluitende topgevel aan de straatzijde, bij het schuurgedeelte met inrijpoort loopt de noklijn evenwijdig aan de straat. De huidige kern Rimburg omvat de vroegere kernen Rimburg en Broekhuizen.
Abdissenbosch, in het noordwesten van Landgraaf, was volledig onbebouwd en herbergde slechts bos.

De kernen Eikske en Lauradorp verschenen pas in de twintigste eeuw op de landkaarten.

5.2 Ontwikkelingen tussen 1900 en 1940

De snelle en vooral grootschalige bebouwingsuitbreidingen vonden plaats in de periode van ca. 1905 tot 1930. De opkomst van de mijnindustrie overspoelde de autochtone bevolking met vreemdelingen. Werk was er voor die toestroom genoeg, maar woonruimte moest worden gecreëerd. Daarom werden er mijnkoloniën gebouwd (woonwijken, expliciet bestemd voor huisvesting van het mijnpersoneel), gezellenhuizen (voor de alleenstaande en buitenlandse werknemers), en kwam het kostgangerswezen op gang. In de beginperiode waren de gemeenten nauwelijks opgewassen tegen deze explosieve groei van de bevolking. De bouw van mijnwerkerswoningen geschiedde dan ook aanvankelijk op initiatief van de mijnondernemingen. De oudste arbeiderswoningen van woninggroep Terwinselen (deels ook op Kerkraads grondgebied) werden bijvoorbeeld gebouwd in opdracht van de Staatsmijnen (1905-1920). De particuliere Oranje Nassaumijnen gaven opdracht tot het bouwen van de woninggroepen Leenhof III en IV (1909-1912), Eikske (1913) en Schaesberg (1914-1919). Vanaf de twintiger jaren verschijnen de eerste woninggroepen op Landgraafs grondgebied die gebouwd werden in opdracht van de Vereniging "Ons Limburg" voor verschillende woningbouwverenigingen. "Ons Limburg" was het overkoepelend orgaan voor woningbouwverenigingen dat in 1911 op initiatief van Dr. H. A. Poels was opgericht. Vermeldenswaard is de Amsterdamse architect Jan Stuyt, die van 1916 tot 1925 aan het Technisch Bureau van "Ons Limburg" was verbonden en die de ontwerpen leverde voor vele mijnwoningen, in Landgraaf bijvoorbeeld voor de woninggroepen De Voort (1920) en Waubach (1922). Een uitgebreid overzicht van de in Landgraaf aanwezige mijnwerkerskolonieën is te vinden in bijlage I. Bijlage II bevat een lijst met andere karakteristieke architectuur (die in de literatuur kon worden gevonden) in de gemeente Landgraaf uit de periode 1850-1940.

Van een eenvormige (overkoepelende) planmatige nederzettingsontwikkeling is in Landgraaf geen sprake geweest.
Overhage onderscheidt in de oostelijke mijnstreek vijf nederzettingszones, die verband houden met de opkomst van de mijnindustrie in dat gebied. Eén van die zones omvat de kernen Schaesberg, Nieuwenhagen en Waubach. Deze kernen lagen volgens Overhage zo dicht bijelkaar, dat er -langs de zgn. zuidelijke Heiderandstraat- eenvoudig een nederzettingszone kon ontstaan.

Het ontbreken van oude nederzettingen in de directe nabijheid van de Mijn Oranje Nassau II en de Staatsmijn Wilhelmina alsmede de politieke grenzen in het oosten en zuiden hebben de vorming van een dergelijke nederzettingszone in de hand gewerkt. Naar het noorden toe werkte de heide als nederzettingsgrens.

Aanvankelijk werd de ligging van de nieuwe woonwijken in eerste instantie bepaald door de locatie van de mijnen. De mijnondernemingen bouwden bij voorkeur op eigen terrein of in de directe nabijheid van de mijnen. Gebrek aan goede vervoersmogelijkheden en het kostenaspect speelden hierbij een grote rol. De woningverenigingen bouwden op de eerste plaats daar, waar goede en goedkope bouwgrond aanwezig was. Daarbij werd zoveel mogelijk langs bestaande wegen, op kruisingen van wegen of in aansluiting op bestaande nederzettingen gebouwd.

De mijnwoningbouw wordt gekenmerkt door een sterk hiërarchische ordening. De hiërarchie mijnwerker, beambte, opzichter, hoofdopzichter, ingenieur, directeur is in de architectuur (hoe hoger de functie, hoe groter en statiger de woning) en in de ligging terug te vinden (hoe hoger de functie, hoe dichter bij de mijn).

Drie woninggroepen worden hier apart vermeld vanwege hun bijzondere stedebouwkundige structuur: Terwinselen, Schaesberg en Lauradorp.

* Terwinselen (1905-1930)
De Staatsmijn Wilhelmina bijvoorbeeld werd in het volledig nederzettingsvrije gebied gebouwd in de nabijheid van de Hof Terwinselen. Op de aangekochte grond en bodem werd door de Staatsmijnen vervolgens de nederzetting Terwinselen gerealiseerd, die naar het zuiden toe aangroeide tegen het reeds bestaande plaatsje Spekholz (gemeente Kerkrade). De plaats van de nederzetting Terwinselen knoopt niet aan op een oude nederzetting, maar is net als de kolonie Treebeek (gemeente Brunssum) gegroeid langs de toegangsweg van de mijn. Dientengevolge hebben beide koloniën een vergelijkbare langgerekte vorm. Terwinselen is ca. een kilometer lang en twee- a driehonderd meter breed.
Terwinselen was de eerste wijk in Limburg, die werd opgezet volgens de tuindorpgedachte. Dit tuindorp legde de basis voor nederzettingen als bv. Treebeek (gemeente Brunssum). Tuindorp Terwinselen lag oorspronkelijk buiten de bestaande kernen, ten zuiden van de Staatsmijn Wilhelmina en bevatte in klein bestek een ruime differentiatie aan woningen.

Achter de kerk lagen voornamelijk beambte- en middenstandswoningen, aan de overzijde lagen de betere arbeiderswoningen, zoals die aan de Schaesbergerweg, Heistraat e.o.

* Schaesberg (1914-1918)
Het opvallendste in de plattegrond van deze door de Oranje Nassaumijnen gebouwde woninggroep is de karrewielstructuur. Het uit 1913 daterende ontwerp voor deze woninggroep, werd in iets gehavende vorm gerealiseerd (twee 'spaken' ontbreken). Deze woninggroep geniet thans rijksbescherming.

* Lauradorp (1928-1929)
Met garantiecontract van de Laura & Vereeniging werd door "Ons Limburg" voor "Thuis Best" de woninggroep Lauradorp gebouwd. Na een prijsvraag kwam architect J. Drummen als winnaar uit de bus en hij leverde de ontwerpen voor deze mijnkolonie. De stedebouwkundige opzet laat in het midden van de aanleg een grote vrije ruimte zien, waaromheen in de vorm van een halve cirkel het dorp is aangelegd. De woonstraten lopen radiaal vanuit het midden. Aan de woonstraten liggen de huizen in kleine woonblokken per vier gekoppeld. Door lage tussenmuren werden de afzonderlijke voortuinen (de siertuinen) van elkaar gescheiden. Achter de huizen bevonden zich moestuintjes. De huizenblokken waren aldus aan alle zijden met groen omgeven. Het dorp had een besloten karakter en stond niet in verbinding met de overige nederzettingen. Het bezat een eigen kerk en scholen.

5.3 Ontwikkelingen na 1940

Na de tweede wereldoorlog hield de groei van Landgraaf onverminderd aan. De bebouwing van Terwinselen in het zuiden tot Waubach/Groenstraat in het noorden is verdicht en uitgebreid tot één groot bebouwingsagglomeraat. Deze bebouwde strook omvat de uitgedeide kernen Schaesberg, Kakert, Lichtenberg, Nieuwenhagen, Lauradorp en Waubach/Groenstraat. Ten noordwesten van Waubach is de wijk Abdissenbosch verschenen, met woningbouw en een industrieterrein. Het zuidoosten van de gemeente, met de voormalige mijnterreinen van de Staatsmijn Wilhelmina en de Mijn Oranje Nassau II, bevat een groot recreatie- en groengebied (zie ook paragraaf 3.2).
In 1987 werd de kern Rimburg aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

5.4 Verspreide bebouwing

Van oudsher lagen de bewoningseenheden niet op de plateaus en ruggen, maar in de dalen en bij voorkeur in de nabijheid van een beek. Een karakteristiek voorbeeld hiervan is de Overstehof bij de Strijthagerbeek, die een bewoningscontinuïteit vanaf de prehistorie kent en Kasteel Strijthagen is gebouwd op de plaats van een romeinse villa.
Aan de hand van de Tranchotkaarten wordt duidelijk dat er in het heidegebied (westen en noordwesten van Landgraaf) omstreeks 1810 geen oude nederzettingen lagen, enkel wat verspreide bebouwing, te weten 'Overstenheydehoff'(in 1866 Heihoet geheten), 'Kackert', 'Castel Schaesberg' en 'Lieen'. Ook het oostzuidoostelijk gebied van Landgraaf herbergde geen oude nederzettingen, alleen een reeks hoeves aan de Strijthagerbeek, namelijk 'Terwinselen Hof' (bij de bron van de Strijthagerbeek), 'Oversten Hof', 'Haus Streythagen' en 'Ruhenhoef' (Nieuw Rouwen). In 1866 (zie Kuyperkaarten) lag in het noorden tegen de Duitse grens een eenzame boerderij 'den Nieuwenhof'. Op recente kaarten heet deze hoeve 'Heihof'.

6. Conclusie

6.1. Inleiding

Naar aanleiding van het voltooide veldwerk en een nader onderzoek in het bouwvergunningenarchief kan de gemeentebeschrijving van Landgraaf afgerond worden met een aantal gevolgtrekkingen.

Tijdens de inventarisatie zijn 209 registratieformulieren gebruikt, waarop vaak meer dan één object is beschreven. Een aanzienlijk aantal objecten maakt namelijk deel uit van woninggroepen en complexen. Behalve een verdichting van de in 1850 reeds aanwezige structuren heeft er in Landgraaf - voornamelijk onder invloed van de mijnindustrialisatie - een bebouwingstoename buiten deze oude structuren plaatsgevonden. De kwaliteit van enkele woninggroepen is momenteel nog van dien aard, dat zij de kwalificatie "bijzonder gebied" verdienen. Een kaart waarop deze gebieden zijn aangeduid, treft U in de bijlagen aan. Gezien de specifieke aard van de ontwikkeling die de gemeente tussen 1850 en 1940 heeft doorgemaakt, is het van belang deze globaal weer te geven in een stedebouwkundige typologie (zie bijlagen).

6.2. Bijzondere gebieden

Bijzonder gebied Terwinselen

Algemene karakteristiek

Terwinselen is een langgerekte, tegen het terrein van de voormalige Staatsmijn Wilhelmina aanliggende mijnwerkerskolonie, die tussen 1905 en 1930 door de Staatsmijnen naar ontwerp van het eigen bouwbureau werd gerealiseerd. Eveneens tot het bijzondere gebied behoren woningen van de Stichting Thuis Best, ontworpen door architect A.J.N. Boosten uit Maastricht en gebouwd met een garantiecontract van de Staatsmijnen; woningen en utilitaire gebouwen van de R.K.-parochie van Terwinselen; de Botanische Tuin van de Staatsmijnen.
Het bijzondere gebied Terwinselen behoort voor een deel tot de gemeente Landgraaf en voor een deel tot de gemeente Kerkrade. Ter verduidelijking onderstaand overzicht.

Gemeente Landgraaf, in opdracht van de Staatsmijnen:

Heistraat 81-91: de eerste 6 opzichterswoningen van de Staatsmijnen (1905), inmiddels ingrijpend gewijzigd;
Parallelstraat 54-76: 12 beambtewoningen (1908). Hier bevindt zich ook een oude keermuur van het voormalige mijnterrein;
Heistraat 77-79: 2 opzichterwoningen (1913), zonder spouwmuren;
Parallelstraat 2-48: 24 van de oorspronkelijk 26 mijnwerkerswoningen (1916-18), waarvan de nrs. 34,36 tot één van de zeldzame experimenten met vlakgedekte mijnwerkerswoningen behoren;
Heistraat 29-33: 3 opzichterswoningen (1916);
Heistraat 35-37: 2 opzichterswoningen (1917), met spouwmuren;
Heistraat 39-43: 3 opzichterswoningen (1917);
Heistraat 45-49: 3 beambtewoningen (1917);
Heistraat 51-53: 2 beambtewoningen (1917);
Heistraat 55-61: 4 beambtewoningen (1918);
Heistraat 63-67: 3 beambtewoningen (1918);
Heistraat 93, Casinolaan 2: 2 hoofdopzichterswoningen (1918);
Casinolaan 1-3: 2 hoofdopzichterswoningen, nu 6 appartementen (1918);
Heistraat 42-44, 46-48: 2 ingenieurswoningen (1927-28).

Gemeente Kerkrade, in opdracht van de Staatsmijnen:

Heistraat 101-123: mijnwerkerswoningen (1911);
Tuinstraat 4-16;
Rukkerweg 237-287;
Staatsmijnstraat 4-12;
St. Hubertuslaan, t.o. 81, Bothanische Tuin;
Vredeshofje 1 t/m 35 (1918), renovatie 1977-78;
Vloedgraafstraat 3-5, 2-32, 11-49, (1918), deels uniform gerenoveerd, deels gesloopt;
Schaesbergerweg 91-97, 128 t/m 138;
Oude Tunnelweg 13-43.

Gemeente Kerkrade, in opdracht van het R.K. Kerkbestuur Terwinselen:

Oude Tunnelweg 36-50: 8 onderwijzerswoningen (1921);
St. Hubertuslaan 80?: R.K. Kerk O.L.V. Onbevlekt Ontvangen (1921), arch. J. van Groenendael;
St. Hubertuslaan 80: Pastorie van de R.K.-parochie O.L.V. Onbevlekt Ontvangen (1921), arch. J. van Groenendael;
Dr. Nolenslaan 4: dokterswoning (1923);
Singelweg 4,6: dubbele onderwijzerswoning (1920), arch. J. van Groenendael.

Gemeente Kerkrade, in opdracht van de Stichting Thuis Best met een garantiecontract van de Staatsmijnen:

- Callistusstraat 40-42, 61-87, 68-70; Laurentiusstraat 41-45, 51-61; Singelweg 70-78, 84-86, 88-94. Restant van een woninggroep van 52 eenheden, 1927, arch. A.J.N. Boosten te Maastricht;
- 6 grootgezinswoningen uit 1941/2 van arch. A.J.N. Boosten, verdeeld over de Dr. Poelsstraat (3x2 woningen), Laurentiusstraat (1x2 woningen), Callistusstraat (1x2 woningen). Slechts één blok van twee woningen aan de Dr. Poelsstraat 24-26 resteert. Verder behoren de Mariastraat en de Piusstraat tot de stedebouwkundige structuur van Terwinselen.

Intrinsieke stedebouwkundige structuur

Het ruimtelijk concept van het bijzonder gebied Terwinselen is van hoge kwaliteit. Het geheel bestaat uit een sedert 1905 bebouwde hoofdas in noord-zuidrichting (Heistraat/Schaesbergerweg) die parallel aan het voormalig traject van de mijnspoorweg naar de Staatsmijn Wilhelmina loopt. Aan de Landgraafse zijde werd ter hoogte van het oude mijnterrein evenwijdig aan de Heistraat de Parallelweg geprojecteerd; Kastanjelaan, Korteweg en Casinolaan vormen de tussenverbindingen.
Aan de Kerkraadse zijde van de grens komen de Rukkerweg, Staatsmijn- en Tuinstraat plus het Vredeshofje op de Heistraat uit. Verder zuidelijk bevindt zich een opvallende, radiale structuur, waarvan de parochiekerk van O.L.V. Onbevlekt Ontvangen het middelpunt vormt. Als radiaal fungeren de Oude Tunnelweg, de Dr. Nolensstraat, de Piusstraat, de Mariastraat en de St. Hubertuslaan (ged).
Dit geheel wordt omsloten door de Schaesbergerweg, Singelweg, Callistus- en Laurentiusstraat, Vloedgraafstraat. De inrichting van het bijzondere gebied is geinspireerd door de tuinstadgedachte. Terwinselen is van groot belang vanwege de inrichting van en de voorzieningen in dit geintegreerde woon-, werk- en leefgebied. Op een relatief kleine oppervlakte werden werkplek, woonhuis, kerk, arts, school, begraafplaats, botanische tuin en winkelvoorzieningen gerealiseerd. De architectuur van de woningen uit de vroegste periode van de Staatsmijnen (de zgn. Honigman-periode, met bv. de opzichterswoningen aan de Heistraat 81-91 uit 1905, te Landgraaf) was in authentieke staat zeker opmerkelijk te noemen, maar is op diverse locaties aanzienlijk aangetast.

Bijzondere historische betekenis

Terwinselen geeft zowel door structuur, bestemming en verschijningsvorm duidelijk uitdrukking aan de specifieke geestelijke en sociaal-economische ontwikkeling die de Mijnstreek in de begin- en bloeiperiode van de mijnindustrie doormaakte. Typisch is de hiërarchische ordening van het woongebied: de beambte-, opzichters-, hoofdopzichters- en ingenieurswoningen ten noorden van de mijningang (gelegen bij de huidige Casinolaan, allen gemeente Landgraaf), de arbeiderswoningen verder zuidelijk op het grondgebied van Kerkrade. Kerk én pastorie vormen hier het stedebouwkundige én architectonische brandpunt van een radiale structuur.
De bouw en weloverwogen stedebouwkundige uitleg van woninggroepen voor werknemers van de mijnen in al hun hiërarchische geledingen vormde een radicale breuk met de Limburgse bouwtraditie tot dan toe.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Terwinselen had sterke ruimtelijke relaties met het terrein van de voormalige Staatsmijn Wilhelmina en is tot op heden een belangrijke ruimtelijke dominant in de bebouwde omgeving van Landgraaf en Kerkrade. De sterke ruimtelijke relaties tussen de diverse voorzieningen van Terwinselen zijn van grote importantie.

Gaafheid en zeldzaamheid

Ondanks het verdwijnen van de ruimtelijke relatie met de Staatsmijn Wilhelmina, de sloop van een aantal woningen, enkele latere invullingen en verbouwingen, is de gaafheid van de hierboven genoemde stedebouwkundige en cultuurhistorische kwaliteiten in redelijke mate bewaard gebleven.
Voormalige mijnkoloniën zijn in het oostelijke deel van de Limburgse mijnstreek niet zeldzaam, maar Terwinselen onderscheidt zich door haar stedebouwkundige structuur en invulling van andere woninggroepen. Vanuit een provinciaal of nationaal oogpunt bezien neemt de waarde van Terwinselen evenredig toe.

Bijzonder gebied Eikske

Algemene karakteristiek

Planmatig aangelegde sociale woningbouw (26 woningen), gerealiseerd in 1913 door het bouwbureau van de Oranje Nassau-mijnen, tijdens de zgn. eerste Wendel-periode. De woningen bevinden zich aan de Honigmannstraat 2-20 en de Mijn Carlstraat 1-15, 2-16.

Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit

De stedebouwkundige aanleg van de woninggroep Eikske beslaat een kwart cirkel, die ingevuld is met de Mijn Carlstraat, die doodloopt in een centraal pleintje. De woninggroep heeft hierdoor een besloten karakter, niet-stedelijk karakter gekregen.
Eikske is van groot belang vanwege een rijk gevarieerde, buitengewoon decoratieve architectuur in Lotharingse stijl. De woningen zijn ondergebracht in blokken van twee onder een kap. Hierin zijn de Lotharingse typen A t/m F vertegenwoordigd. Typerend voor alle woningen is het afwisselende gebruik van baksteen en pleisterwerk, speklagen, lisenen, getrapte vleilagen of vleilagen met segmentbogen, dakoverstek, een symmetrische opbouw per blok en een hoogte van anderhalve bouwlaag, waarbij de vensters van de tweede laag vaak onder het plaatselijk opgetilde dakdeel gesitueerd zijn.
Woninggroep Eikske is van betekenis vanwege haar specifieke vorm voor een specifiek functionele ontwikkeling: een woongebied voor mijnarbeiders, gebouwd door een particuliere mijn-onderneming, op basis van de principes van de tuinstadgedachte.

Bijzondere historische betekenis

Eikske geeft door structuur, bestemming en architectuur uiting aan de specifieke cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling van de Limburgse mijnstreek in het tweede decennium van de 20e eeuw. De toepassing van de Lotharingse architectuur in de periode 1908-1920 vormde een radicale breuk met de bouwtrant van de particuliere mijn tot 1908. Eikske is daarvan een relatief kleine, maar zeer gave exponent.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Eikske is van grote betekenis als markant element in het bebouwingsbeeld en als functionele dominant in een groter geheel.

Gaafheid en zeldzaamheid

Met name aan de gaafheid van de architectuur ontleent Eikske een bijzondere waarde. De combinatie van gaafheid met de zeldzaamheid van de Lotharingse bouwtrant geeft deze kleine woninggroep op provinciaal en nationaal niveau een grote importantie.

Bijzonder gebied Schaesberg

Algemene karakteristiek

Planmatig aangelegde sociale woningbouw, gebouwd in de periode 1914-18 door de Oranje Nassau-mijnen naar een ontwerp van het eigen bouwbureau. De groep omvatte oorspronkelijk 202 mijnwerkerswoningen, waarvan er momenteel 194 resteren. Zij genieten een complexmatige rijksbescherming, die de kwaliteit van de stedebouwkundige structuur buiten beschouwing laat. Het betreft de volgende adressen: Achterstraat 2-32, 1-51, 57-67; Ceintuurstraat 2-16, 44-60, 1-75; Kortestraat 1-3, 2-8; Leenstraat 2-26; Noord Ooststraat 2-20; 1-27; Noordstraat 1-3, 2-4; Plein 1 t/m 16; Spoorstraat 9 t/m 26; Voorstraat 1-3; Zuid Ooststraat 1-3, 2-4; Zuid Weststraat 1-3, 2-4.

Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit

De mijnwerkerskolonie Schaesberg beschikt over een ruimtelijk concept van hoge kwaliteit, waarvoor in 1913 een fraai ontwerp werd gemaakt. De hoofdstructuur bestaat uit een karrewiel met een centrale ruimte ('Plein' genoemd) en een viertal 'spaken': de Noord Ooststraat, de Zuid Ooststraat, de Zuid Weststraat en de Noordstraat. In het oorspronkelijke plan waren zes spaken voorzien.
Deze spaken of radialen worden buiten de omsluitende ring (de Ceintuurstraat) voortgezet en hebben daar een aantal tussenverbindingen (de Leenstraat en Kortestraat). De Spoorstraat en de spoorlijn Heerlen-Herzogenrath plus de Achterstraat sluiten het geheel respectievelijk in het noorden en het zuidoosten af.
De verkaveling, inrichting en voorzieningen van het gebied zijn geïnspireerd op de tuinstadgedachte. De woninggroep Schaesberg is daarnaast van belang vanwege haar architectonische/architectuurhistorische kwaliteiten. De woningen behoren tot de zg. Lotharingse stijl uit de eerste Wendel-periode (1908-1920), genoemd naar de eigenaars van de Oranje Nassau-mijnen, nà de eigendomsperiode van de Honigmanns. In deze groep zijn woningen van de typen A t/m F vertegenwoordigd. De architectuur wordt gekenmerkt door in een kader gepleisterde velden, kleine details in schoon metselwerk of het omgekeerde hiervan, het afwisselend toepassen van wolfs- en mansardedaken, rode pannendaken met patronen in de blauwe pannen, getoogde vensters en ronde deuropeningen. Vele panden zijn omstreeks 1955 uitgebreid met een uitbouw onder lessenaarsdak. De oorspronkelijke stalletjes werden in de regel als keuken ingericht. De mijnwerkerskolonie Schaesberg is van betekenis vanwege de specifieke vorm voor een specifiek functionele ontwikkeling: een woongebied,

Bijzonder gebied Leenhof III & IV

Algemene karakteristiek

Planmatig aangelegde sociale woningbouw uit de periode 1909-1912, gebouwd door de Oranje Nassau-mijnen naar een ontwerp van het bouwbureau van deze particuliere onderneming. Twee woninggroepen met oorspronkelijk 108 woningen, verdeeld over blokken van twee woningen onder een kap van het Lotharingse type F en over blokken van vier rug-aan-rug-woningen van het type G. Het betreft de volgende adressen: Carmelstraat 1-7, 2-8; Melchersstraat 2-12, 1-9; Montfortstraat 1-37, 2-38; Kerkveldstraat 1-7; Onze Lieve Vrouwestraat 1-7, 2-8; Patronaatstraat 1-7; Rector Meussenstraat 1-37, 2-34.
Leenhof III en IV bevinden zich aan de noordzijde van het spoorwegtalud uit 1896 (Heerlen-Herzogenrath). Via een tweetal viaducten is de aan de zuidzijde gelegen woninggroep Schaesberg bereikbaar. Zowel het talud als de viaducten vormen wezenlijke onderdelen van dit bijzondere gebied.

Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit

Leenhof III en IV beschikken over een eenvoudig stedebouwkundig concept. Drie korte, doodlopende straatjes dwars op de Heerlenseweg (Patronaatstraat, O.L.V.-straat, Carmelstraat) en iets verderop twee parallel aan de Heerlenseweg lopende straten (Montfortstraat, Rector Meussenstraat) die aan weerszijden afgesloten worden door de Kerkveldstraat en de Melchersstraat.
De verkaveling, inrichting en voorzieningen van het gebied geven uiting aan het streven naar arbeidershuisvesting in een anti-stedelijke omgeving. Uit architectuurhistorisch en architectonisch oogpunt zijn de woningen van Leenhof III en IV van belang als specimena van de typen F en G van de zgn. Lotharingse bouwstijl uit de eerste Wendel-periode (1908-1920).
Leenhof III en IV zijn van betekenis vanwege de specifieke vorm voor een specifieke functionele ontwikkeling: een woongebied, ingericht op grond van de principes van de tuinstad-gedachte, voor de arbeiders van de in deze periode sterk expanderende mijnindustrie.

Bijzondere historische betekenis
Leenhof III en IV zijn door hun bestemming en verschij-ningsvorm verbonden met en geven uiting aan een specifieke cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling in de Limburgse mijnstreek. De toepassing van de Lotharingse bouwstijl had op het moment van realisatie een belangrijke innovatieve waarde.

ingericht op grond van de principes van de tuinstadgedachte, voor de arbeiders van de in deze periode sterk expanderende mijnindustrie.

Bijzondere historische betekenis

De mijnwerkerskolonie Schaesberg is door zijn structuur, bestemming én verschijningsvorm verbonden met en geeft uitdrukking aan een specifieke cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling in de Limburgse mijnstreek.

Het ruimtelijk concept van de kolonie heeft grote betekenis gehad voor de latere ontwikkeling van het stedebouwkundig denken in de Mijnstreek, vanwege de toepassing van een gevarieerd, niet-rechtlijnig stratenpatroon, zoals men daarvoor gewend was (vgl. Beersdal, Leenhof III en IV). Als zodanig heeft de mijnwerkerskolonie Schaesberg een belangrijke innovatieve betekenis gehad.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

De mijnwerkerskolonie Schaesberg is van betekenis als onderdeel van een groter geheel en vanwege de ruimtelijke relatie met een bebouwde omgeving die zich uitstrekt over het grondgebied van de gemeenten Heerlen en Landgraaf. Hiertoe behoren verder de woninggroepen Leenhof I en II te Heerlen, Leenhof III en IV te Landgraaf. Het gebied als geheel geeft een zeer goede indruk - zowel architectuurhistorisch als stedebouwkundig - van de ontwikkeling van de arbeidershuisvesting in de vroegste perioden (1900-1920) van de ontwikkeling van de mijnindustrie. Schaesberg heeft een markante positie in de bebouwde omgeving van Landgraaf.

Gaafheid en zeldzaamheid

De gaafheid van de hiervoor genoemde kwaliteiten is in hoge mate bewaard gebleven. De kolonie Schaesberg is door zijn stedebouwkundige aanleg en overeenkomsten in architectuur, kleur- en materiaalgebruik een gave eenheid, die voor Nederland een van de zeldzaamste voorbeelden is van de op de internationale, 19e eeuwse (XIX B) traditie gebaseerde arbeiderswoningbouw door industriëlen.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Leenhof III en IV zijn van betekenis als onderdeel van een groter geheel en vanwege de ruimtelijke relatie met een bebouwd omgevingsdeel dat zich uitstrekt over het grondgebied van de gemeenten Heerlen en Landgraaf. Hiertoe behoren de woninggroepen Leenhof I en II (gemeente Heerlen) en de Schaesberg (gemeente Landgraaf). Het gebied als geheel geeft een zeer goede indruk - zowel architectuurhistorisch als stedebouwkundig - van de arbeidersvolkshuisvesting in een vroege periode (1908-1920) van de ontwikkeling van de mijnindustrie.
Leenhof III en IV nemen een markantie positie in de bebouwde omgeving van Landgraaf in.

Gaafheid en zeldzaamheid

De gaafheid van de hiervoor genoemde kwaliteiten is in hoge mate bewaard gebleven. Leenhof III en IV behoren vanwege architectuur, kleur- en materiaalgebruik tot de zeldzame voorbeelden van de op de internationale, negentiende eeuwse traditie (XIX B) gebaseerde arbeiderswoningbouw door industriëlen.

Bijzonder gebied Lauradorp

Algemene karakteristiek

Planmatig aangelegde sociale woningbouw uit 1926-30 met openbare voorzieningen, gebouwd door de Stichting Thuis Best in opdracht van de particuliere mijnonderneming Laura & Vereeniging. Het ontwerp, inclusief het stedebouwkundig plan, werd in het kader van een prijsvraag grotendeels door de Brunssumse architect J. Drummen geleverd. De stedebouwkundige structuur is gebaseerd op Drummen's beeld van een ideaaltypisch Limburgs dorp.
Lauradorp is onderverdeeld in een viertal vooroorlogse bestekken die bij het NCIV bewaard worden onder de naam Laura II (VOL, besteknr. 293, 1926, tekening gesigneerd door F.W. de Rooij), Laura IV (VOL, besteknr. 309, 1927, gesigneerd door F.W. de Rooij), Laura V (VOL, besteknr. 310, 1928, gesigneerd door J. Drummen te Brunssum) en Laura VI (VOL, besteknr. 333, 1930, gesigneerd door J. Drummen te Brunssum).

Laura II, 1926, F.W. de Rooij, 52 woningen:

- Nieuwenhagerheidestraat 5-11, 37-47 oneven;
- Hovenstraat 1-11 oneven;
- Emmastraat 1-31 oneven, 2-28 even;
- Kantstraat 63-73 oneven.

Laura IV, 1927, F.W. de Rooij, 42 woningen:

- Hovenstraat 15-29 oneven;
- Wilhelminastraat 1-27 oneven, 2-28 even;
- Kantstraat 47-57 oneven.

Laura V, 1928, J. Drummen, 328 woningen:

- Hovenstraat 2-34, 44-52, 66-96 even;
- Prins Hendriklaan 1-33 oneven, 2-56 even;
- Sloterstraat 23-59 oneven, 30-48 even;
- Maastricherlaan 17-65 oneven, 22-72 even;
- Lindestraat 1-43 oneven, 2-8 even;
- Nieuwstraat 1-55 oneven, 2-56 even;
- Julianaplein 2-28 even;
- Rechtstraat 2-28 even;
- Hoogstraat 1-27 oneven;
- Nieuwenhagerstraat 1-83 oneven.

Laura VI, 1930, J. Drummen, 73 woningen:

- Maastrichterlaan 75-119 oneven;
- Don Boscolaan 2-60 even;
- Acacialaan 1-15 oneven, 2-14 even;
- Prins Hendriklaan 35-41 oneven, 60 even.

In de huidige toestand gaat het in totaal om ongeveer 490 panden op de volgende, in de tussentijd deels gewijzigde adressen:
- Don Boscolaan 2-58 even;
- Acacialaan 1-13, 2-14;
- Rector Fischerstraat 1-41, 2-56;
- Hovenstraat 1-29, 2-34, 44-52, 66-96;
- Sloterstraat 23-59, 68-84;
- Maastrichterlaan 22-72, 17-65, 75-119;
- Kantstraat 47-57, 63-73;
- Nieuwenhagerstraat 1-83;
- Esdoornstraat 1-27;
- Rechtstraat 2-28;
- Lindestraat 2-8, 1-43 (nrs. 29-31 vormen dubbele opzichterswoning);
- Olmenstraat 1-55, 2-84;
- H. Roland Holststraat 1-31, 2-28;
- Dr. Willem Dreesstraat 1-27, 2-28.

Verder behoren de R.K. Theresiakerk, de O.L.V.-school, het sterk verbouwde patronaat en het sportcomplex tot het bijzonder gebied Lauradorp.

Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit

Lauradorp heeft een ruimtelijk concept van hoge kwaliteit, gebaseerd op Drummen's ideaaltype van de structuur van een Limburgs dorp. Hij maakte een ontwerp met een aantal hoofdradialen (de huidige Don Boscolaan, de Rector Fischerstraat, Sloterstraat, Maastrichterlaan en Lindestraat), voorzien van korte tussenverbindingen en omsluitende randwegen als de Hovenstraat, Kantstraat en Nieuwenhagerstraat. De radialen komen samen in een brandpunt tussen Maastrichterlaan en Salesianenstraat, waar zich de R.K.-kerk, scholen, patronaat en sportvoorzieningen bevinden.
De verkaveling, inrichting en voorzieningen zijn duidelijk gericht op de realisatie van een tuindorp, met een duidelijk anti-stedelijk karakter.
De architectuur is traditioneel, maar in de hele woninggroep zijn een twintigtal varianten te vinden. Het kerkgebouw van de H.Theresia-parochie aan de Salesianenstraat 56 werd in 1936 gebouwd naar ontwerp van ir. Beersma, verbonden aan de mijnonderneming Laura. Dit godshuis doet sterk denken aan een eenvoudige zaalkerk, maar heeft diverse neo-gothische stijlkenmerken. De voormalige meisjesschool van Lauradorp aan de Lindestraat 10 is eveneens van Beersma, maar acht jaar eerder gerealiseerd, in 1928. De school is diverse malen verbouwd en uitgebreid.
Lauradorp is van grote betekenis vanwege de specifieke vorm voor een specifieke functionele ontwikkeling: een groot woongebied, ingericht voor een particuliere mijnonderneming, op grond van de principes van de tuinstadgedachte, ter huisvesting van de

arbeiders van de in deze periode sterk expanderende mijnindustrie.

Bijzondere historische betekenis

Lauradorp is door structuur, bestemming en verschijningsvorm verbonden met en geeft uitdrukking aan een specifieke cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling in de Limburgse mijnstreek. De stedebouwkundige uitleg van Lauradorp is van groot belang voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken in de provincie.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Lauradorp is gerealiseerd in aansluiting op de van oudsher aanwezige infrastructuur, in dit geval de Nieuwenhagerheidestraat - Kantstraat - Grensstraat aan de noordzijde, de Nieuwenhagerstraat aan de westzijde en de Groenstraat aan de zuidzijde. Lauradorp is van betekenis vanwege de markering van het stadsbeeld en als ruimtelijke én functionele dominant in een groter geheel.

Gaafheid en zeldzaamheid

De gaafheid van de hiervoor genoemde kwaliteiten is in hoge mate bewaard gebleven. Lauradorp beschikt over een zeldzame, bekroonde stedebouwkundige structuur van grote waarde, ingevuld met een eenvoudige, doch gevarieerde en harmonieuze architectuur die als geheel recht doet aan de sociaal-economische en cultuurhistorische ontwikkeling van de mijnstreek in het derde decennium van de twintigste eeuw. De openbare voorzieningen werden door ir. Beersma van de particuliere mijn Laura & Vereeniging gerealiseerd. De verbondenheid van deze onderneming dit grootschalige woongebied is benadrukt en vereeuwigd in de naamgeving van de wijk.

Bijzonder gebied Kakert

Algemene karakteristiek

Planmatig aangelegde sociale woningbouw uit de jaren 1923, 1925 en 1927-28, respectievelijk gebouwd door de Vereniging Ons Limburg en de Stichting Thuis Best te Heerlen, naar een ontwerp van architect Jan Stuyt, verbonden aan het Technisch Bureau van Ons Limburg. Opdrachtgever was de Woningvereniging Schaesberg.
De groep van 20 woningen uit 1923 is het eerste gerealiseerde project van deze woningvereniging. Daarna volgden nog 20 woningen in 1925 en 144 in 1927-28.
Thans telt de Kakert nog de volgende 175 adressen: Dr. Poelsstraat 1-27, 2-44; Juliana van Stolbergstraat 1-41, 2-46; Kakertseweg 110-168; Moltweg 2-44; Willem van Oranjestraat 4-18, 22-48, 5-31; Willem de Rijkestraat 1-11, 2-12.

Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit

Woninggroep Kakert heeft een stedebouwkundig concept van redelijke kwaliteit, waarbij de ruimte tussen de Moltweg en de Kakertsweg werd ingevuld met een drietal, elkaar kruisende, speels geprojecteerde straten (Dr. Poelsstraat, Willem van Oranjestraat, Juliana van Stolbergstraat) en een kleine tussenverbinding (Willem de Rijkestraat).
De verkaveling, inrichting en voorziening van Kakert hebben een duidelijk anti-stedelijke grondslag, geïnspireerd op de tuinstad-gedachte.
De architectuur is traditioneel, maar van degelijke kwaliteit en typisch voor dergelijke woninggroepen.
Kakert is van betekenis vanwege haar specifieke vorm voor een specifiek functionele ontwikkeling: een woongebied, ingericht voor een woningvereniging, op grond van de principes van de tuinstadgedachte, vnl. ter huisvesting van de arbeiders van de in deze periode florerende mijnindustrie.

Bijzondere historische betekenis

Kakert is door structuur, bestemming en verschijningsvorm verbonden met en geeft uitdrukking aan een specifieke cultuurhistorische en sociaal-economische ontwikkeling in de Limburgse mijnstreek.

Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Kakert is van betekenis vanwege de markering van het stadsbeeld en als functionele dominant in een groter geheel.

Gaafheid en zeldzaamheid

De gaafheid van de hiervoor genoemde kwaliteiten is bewaard gebleven. Kakert is een typisch voorbeeld van woningbouw voor een woningvereniging in het derde decennium van de 20e eeuw. De eerste groep van 20 woningen uit 1923 is het eerste gerealiseerde project van de Woningvereniging Schaesberg.

6.3. Complexen

Op het grondgebied van de gemeente Landgraaf bevindt zich ook nog een woninggroepje, dat niet tot de bijzondere gebieden behoort, maar een complex-status heeft gekregen. Het betreft de woningen aan de Wilhelminastraat 2-56; Julianastraat 1-15, 2-22; Prins Hendrikstraat 1-15, 2-12. Deze woningen uit de jaren rond 1920-25 zijn samengevoegd tot gevelwanden in een traditionele architectuur en tweegewijs gespiegelde voorgevels.

6.4. Objecten

Behalve enkele bijzondere gebieden en woningcomplexen beschikt Landgraaf over de nodige objecten die de aandacht verdienen. Ter illustratie een alfabetisch overzicht van deze panden: aan de Bernadettelaan/Reeweg te Abdissenbosch bevindt zich een R.K.-kerk met pastorie uit 1934. Beide objecten werden ontworpen door architect F.P.J. Peutz uit Heerlen, in opdracht van het toenmalige Rectoraat Abdissenbosch. In Rimburg, dat al een beschermd dorpsgezicht rijk is, staat aan de Broekhuizenstraat 107 een fraai woonhuis in neo-gothische trant uit 1881.
In de Charles Frehenstraat te Ubach over Worms staat een woonhuis uit 1845 (nr. 2) en een woonhuis met stalling uit 1899 (nr. 50). Beide panden behoren tot de belangrijkste exponenten van Landgraaf's cultuurhistorisch erfgoed. Groenstraat Oost 180 is een voormalige notariswoning uit 1914. Dit pand heeft een rijke detaillering. In 1917 werd bij de mijnwerkerskolonies Leenhof III en IV - aan de Heerlenseweg 164 om precies te zijn - een R.K.-kerk gebouwd met neo-romaanse elementen in een voor de rest traditionele architectuur. Evenals de mijnwerkerswoningen zelf werd ook de kerk ontworpen door het Bouwbureau van de Oranje Nassau-mijnen. Heerlenseweg 22 te Nieuwenhagen is het adres van een pand dat in 1910 getekend werd door architect Joseph Seelen sr. uit Heerlen. Zijn ontwerp verraadt neo-classicistische invloeden.
Ook in Nieuwenhagen, maar dan aan de Heigank 1, staat de R.K.-kerk O.L.V. Hulp der Christenen van architect J.H.H. van Groenendael uit 1917. Deze geniet reeds rijksbescherming. Architect Jan Stuyt

bouwde in 1919 een kerk aan de Hoogstraat 139 voor de parochie H.Hart van Jezus te Nieuwenhagerheide. Het traditionele ontwerp vertoont licht expressionistische invloeden. De bijbehorende pastorie werd eveneens door Stuyt ontworpen.
Een object van geheel andere orde is een gecombineerd trafohuisje met drukvermogenstation van de waterleidingmaatschappij bij de Hoogstraat 5. Dit werd omstreeks 1930 gebouwd. Ir. Beersma is al aan de orde geweest als architect van de kerk en school te Lauradorp. Deze bouwkundige ontwierp in 1931 het gemeentehuis van de voormalige gemeente Ubach over Worms aan de Hovenstraat 140.
Aan de Kapelweien 4 te Rimburg realiseerde het Bouwbureau van de Laura & Vereeniging een waterpompstation met woonhuis. Het geheel is ommuurd. De neogothische R.K.-kerk van Ubach over Worms aan de Kerkstraat werd gebouwd in 1868, naar ontwerp van architect van Spaubroek. Het godshuis geniet rijksbescherming. Eveneens aan de Kerkstraat (nr. 74) staat de dokterswoning met praktijk uit 1931. Het fraaie pand, in de vormentaal van de Amsterdamse School, is voorzien van een rieten kap en komt van de tekentafel van architect B. Vossen. Zijn opdrachtgever was de arts R. Harbers.
Het Groene Kruis-gebouw aan de Kloosterstraat 4 te Ubach over Worms werd in 1913 gebouwd als pastorie. De eclectische architectuur benadrukt de voorname monumentaliteit van het pand. De H.Hartschool aan de Palenbergerweg 5 te Rimburg is een ontwerp van de Maastrichtse architect Meijers uit 1922. In 1977 volgde een uitbreiding en verbouwing.
Aan de Reeweg 80 te Abdissenbosch staat een op het eerste gezicht onooglijk houten huisje. Het gaat hier echter om een ontginnigswoning die hier omstreeks 1925 werd geplaatst. Het pand is derhalve een zeldzaam voorbeeld van de eerste woningen in deze plaats. Een tweede ontginningswoning aan de Reeweg 56 verkeert in een minder herkenbare toestand.
Aan de Rimburgerweg te Rimburg kwam in het tweede kwart van de 20e eeuw een lineaire bouwstructuur tot ontwikkeling, waarvan een drietal mijningenieurswoningen deel uitmaken (huisnummers 303, 305, 307).
Heel opmerkelijk is het voormalige koetshuis van de Strijthagermolen (Rouenhof 23) uit 1915. Het werd gebouwd door het Bouwbureau van de Oranje Nassaumijnen, in een trant die kenmerken heeft van de Lotharingse stijl. In 1950 werd het koetshuis verbouwd tot woning, waarbij de ingangspoorten vervangen werden door passende vensterkozijnen. Het landhuis met de naam GVT de Schans werd in 1931 gebouwd voor de Fam. Loyson, Schanserweg 5 te Nieuwenhagen. Het opmerkelijk vormgegeven pand is echter diverse malen verbouwd.

Een object van zeer groot belang is het voormalige stationsgebouw van Schaesberg, thans station Landgraaf, aan het Stationsplein 65-66. Het is het laatst resterende stationsgebouw van de voor Limburg zeer belangrijke spoorlijn Sittard-Heerlen-Herzogenrath van Henri Sarolea's Zuid-Nederlandse Spoorweg Mij. uit 1896. Aan de Streeperstraat 14 te Schaesberg staat een opmerkelijk woonhuis dat elementen van neo-renaissance en chaletstijl met een overwegend traditionele architectuur verenigt. Het pand aan de Streeperstraat 23 werd in dezelfde periode gebouwd en vertoont lichte Jugendstilachtige invloeden.
Zeer belangrijke zijn de 4 panden aan de Strijthagerweg 6, 11-13 en 15 die de herinnering aan het mijnverleden van Landgraaf levend houden. Op nr. 6 staat de voormalige mijnvakschool met directeur-ingenieurswoning, gebouwd voor de Oranje Nassau-mijnen. Bij de nrs 11-13 gaat het om twee halfvrijstaande hoofdopzichterswoningen uit 1913. Zij werden getekend door J. Neumann van het Bouwbureau der Oranje Nassau. Het vrijstaande pand 15 is een ingenieurswoning uit 1914, van dezelfde architect.
Te Abdissenbosch, aan de Veeweg 54, bouwde architect J.H. Visser te Kerkrade in 1935 een evangelisatielokaal voor de Centrale Kerkvoogdij der Nederlands Hervormde Gemeente. Het pand fungeert thans als kerkgebouw. Met de basisschool "de Kring" aan de Voegelstjang 12, in 1927 gebouwd door arch. W. Nillessen van de Gemeentewerken te Nieuwenhagen, wordt dit illustratieve overzicht afgerond.

6.5. Bouwstijlen en architecten

De bebouwingsuitbreiding van Landgraaf in de periode 1850-1940 heeft bouwkunst opgeleverd, die in overgrote meerderheid behoort tot de traditioneel-ambachtelijke (19e eeuws) of traditionele bouwstijl (20e eeuws). Het betreft respectievelijk 11½ en 68½ % van het totaal aantal registratieformulieren. Daarna volgt met een aandeel van 5% op grote afstand een traditionele architectuur, waarin elementen van de diverse neo-stijlen verwerkt zijn. Een puur neogothische of neo-romaanse bouwstijl is op 2% van de registraties van toepassing. Hierbij gaat het in hoofdzaak om bouwwerken met een religieuze bestemming.
De Lotharingse stijl is op 2% van de formulieren ingevuld. Dit levert echter een vertekening van het beeld op, omdat op één enkel formulier een hele woninggroep geregistreerd kan zijn. Objecten met een eclectische bouwstijl of elementen daarvan vormen ruim 3% van het totaal; Amsterdamse School, elementen van Amsterdamse School en zakelijk expressionisme een kleine 3%. Een restcategorie van ca 5% maakt de 100% vol.

Door middel van een bouwvergunningenonderzoek is het mogelijk gebleken om bij 33% van de registraties de verantwoordelijke architect te achterhalen en de bouwdatum te preciseren. De naam van architect W.H. Nillesen uit Nieuwenhagen is daarbij 17 maal gevallen. Goede tweede met 5 opdrachten is H. Lendfers uit Heerlen. Vier panden staan op naam van J.H. van de Bongard te Heerlen, het Bouwbureau van de Oranje Nassau en P.J. Henssen uit Schaesberg. Van J. Peters uit Ubach over Worms, ir. Beersma en Jan Stuyt van Technische Bureau Ons Limburg zijn drie ontwerpen gevonden. Het archief van Landgraaf herbergt verder nog twee tekeningen van ir. F.P.J. Peutz uit Heerlen, Henri Kremer te Vaals, A.J. Bartels te Heerlen, J. v.d. Berd en J. Neumann van het Oranje Nassaubureau. De naam van de volgende architecten is éénmaal aangetroffen: J.H. Visser uit Kerkrade, B. Vossen, van Spaubroek, J. Drummen, J.H.H. van Groenendael, A.J.N. Boosten uit Maastricht, Jos. Seelen sr. uit Heerlen, de Rijksgebouwendienst te Den Haag, J. Delfrap uit Eygelshoven, H. Lennartz, A. Moers te Heerlen, het Bouwbureau van de Laura & Vereeniging, K. Bonekamp, Meijers te Maastricht en de verder onbekende L. Br. uit Eygelshoven.

Literatuurlijst

Architektuur uit de 20e eeuw in Limburg 1900-1985, Bureau voor Inspraakbegeleiding en Participatiebevordering Limburg, Brunssum, 1985

Delfstoffen in Limburg. Grondboor en Hamer, eindred. P. Rademakers, Nederlandse Geologische Vereniging, no. 5-6, 1989.

Het nieuwe aanzien van de oude mijnstreek, streekgewest Oostelijk Zuid-Limburg, 1989

Inventarisatie Mijnmonumenten, Samenwerkingsverband Sanering Mijnstreken Oostelijk Mijngebied, 1978.

Kuyper, J., Gemeente-atlas van Limburg, De Lijster Uitgeverij, Maasbree, 1981.

Leideritz, W. J. M., 'De stoomtrams van Noord-Brabant en Limburg', Trams en Tramlijnen, Uitgevers Wyt, Rotterdam, 1972.

Lijst der Nederlandse gemeenten, 's-Gravenhage, 1991.

Limburg in vogelvlucht, Friese Persboekerij bv, Leeuwarden, z.j. (1981 ?).

Overhage, P., Heerlen der staedtische Mittelpunkt des südlimburgischen- Bergbaugebietes. Landschafts-, Wirtschafts-, Bevölkerungs- und Siedlungsbild, Hamburg, 1939.

Philips, J. F. R., J. C. G. M. Jansen en Th. J. A. H. Claessens, Geschiedenis van de landbouw in Limburg 1750-1914, Van Gorcum, Assen, 1965.

Philips, J. F. R., Op zoek naar wat eens een mijnstreek was-.... Welke monumenten herinneren ons nog aan de Nederlandse mijnindustrie, (ongepubliceerd manuscript), Maastricht, 1991.

Raedts, C. E. P. M., De opkomst, de ontwikkeling en de neergang van de steenkolenmijnbouw in Limburg, Assen/Maastricht, 1974.

Renes, J., De geschiedenis van het Zuid-Limburgse cultuurlandschap, in de reeks: Maaslandse Monografieën, groot formaat, Assen-Maastricht, 1988.

Rijksmonumentenregister m.b.t. gemeente Landgraaf, 1991

Schrijen, G., Das Werden des neuen Süd-Limburg. Die kulturlandschaftlichen Wandlungen des südlichen Limburg, insbesondere infolge des Bergbaues, seit der Mitte des 19. Jahrhunderts, Berlin, 1937.

Starmans, J. C. J. M. en M. M. R. Daru-Schoemann, Industrieel erfgoed in Limburg, Leeuwarden/Maastricht, 1990.

Streekplan Zuid-Limburg, algehele herziening, kaart 1, Provincie Limburg, hoofdgroep R.O.V., 1987.

Vander Maelen, Ph., Dictionnaire Géographique du Limbourg, Van Gorcum, Assen, 1978.

Kaartmateriaal

Kartenaufnahme der Rheinlaende durch Tranchot und Von Müffling, 1803-1820, schaal 1 : 25.000
nr. 76 Herzogenrath
nr. 75 Heerlen

Kuyperkaarten, 1866, schaal 1 : 37.500
der gemeente Nieuwenhagen
der gemeente Schaesberg
der gemeente Ubach over Worms
der gemeente Rimburg

Topografische kaarten 1934/1935, schaal 1 : 25.000
nr. 768 Kerkrade
nr. 764 Nieuwenhagen
nr. 763 Heerlen
nr. 767 Simpelveld

Topografische kaart der gemeente Landgraaf, 1982
Provinciale Planologische Dienst
schaal 1 : 10.000

Bodemkaart Zuid-Limburg, omstreeks 1990
schaal 1 : 50.000

Afbeeldingen bij de gemeentebeschrijving Landgraaf

I *De gemeente Landgraaf in 1982*

II a *De gemeente Landgraaf omstreeks 1810, westelijk deel*
b *Idem, oostelijk deel*

III a t/m d
De gemeente Landgraaf in 1866
(bestaande uit de toenmalige gemeenten Schaesberg, Nieuwenhagen, Ubach over Worms en Rimburg)

IV a t/m d
De gemeente Landgraaf in 1934

LANDGRAAF

Abdissenbosch
Rimburg
Waubach
Op de Hoven
Nieuwenhagen
Kaker
SCHAESBERG
Hoven

I

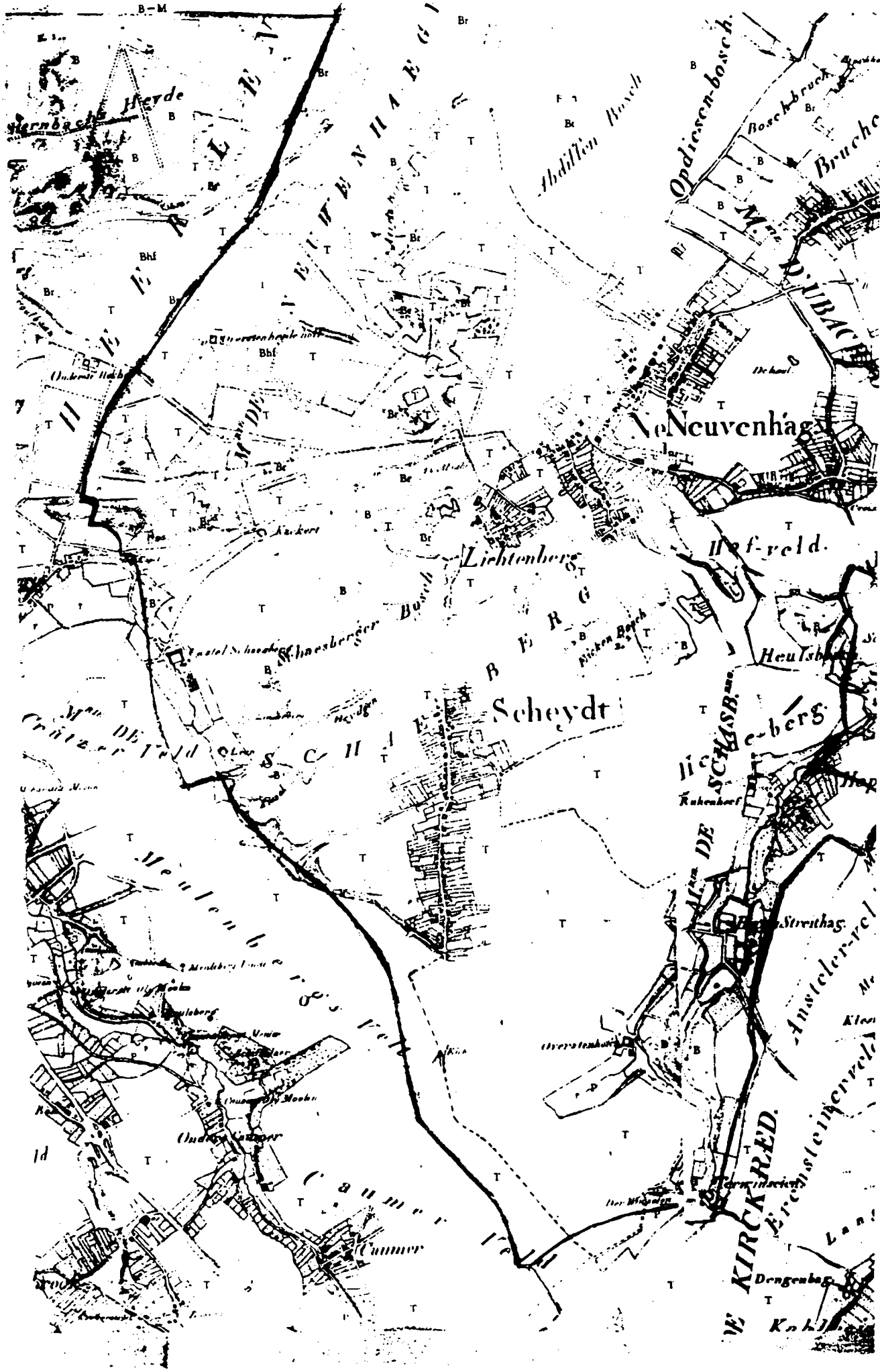
Lichtenberg
Scheydt
Neuvenhag
Hof-feld
Heulsh
Ruhenhof
Strithag
Anstelerfeld
Dengenbag
Kirchfeld
Cammer
Opdiesen-bosch
Bruche
Bhf

II a

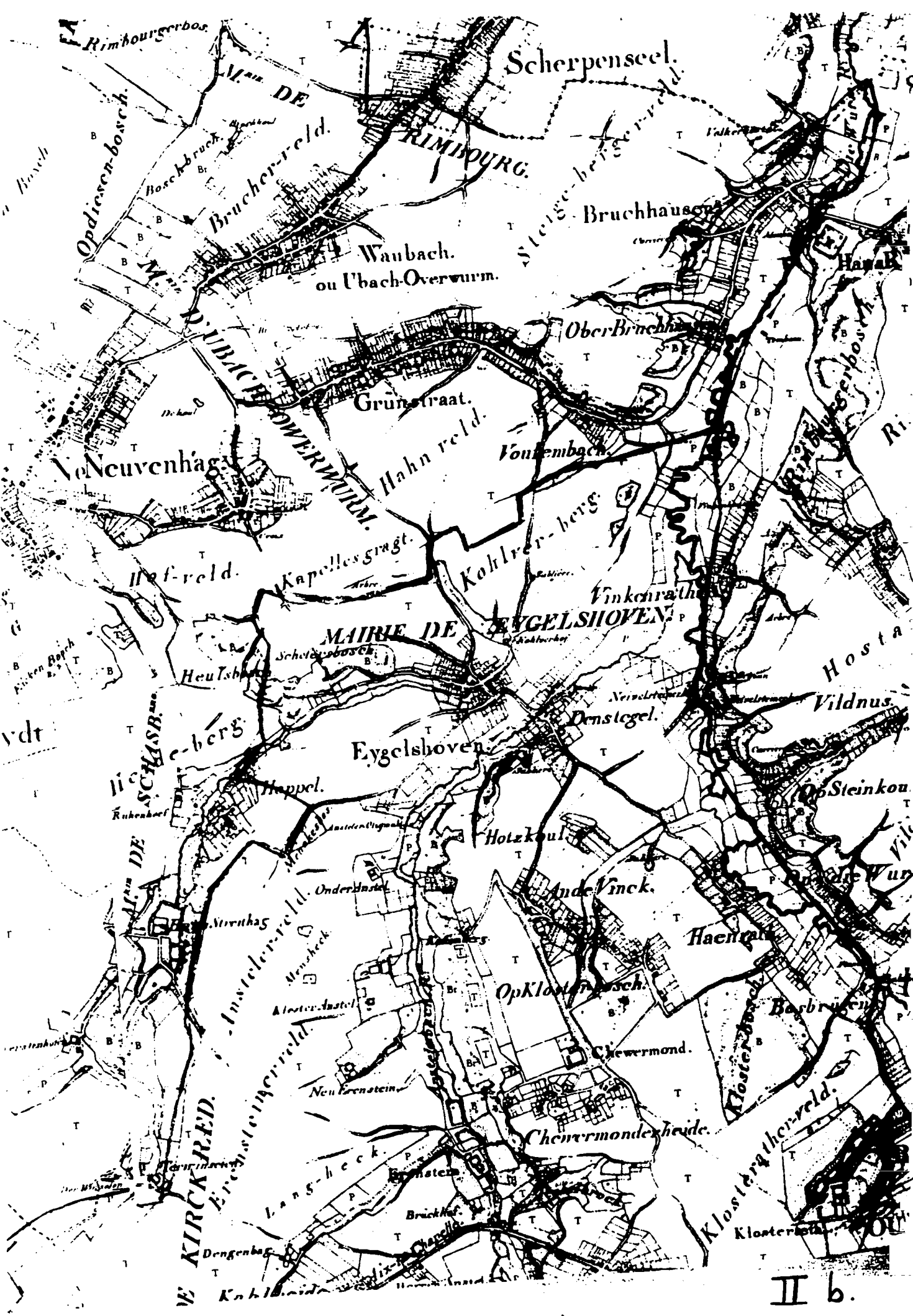
Scherpenseel.
Rimbourgerbos.
Opdiesen-bosch.
Bruchhausen
Waubach.
ou Ubach-Overwurm.
Grünstraat.
Hahn reld.
Kapellesgragt.
Kohlrer-berg.
Vinkenrath
MAIRIE DE EYGELSHOVEN.
Heultsbosch
Eygelshoven.
Denstegel.
Vildnus.
Happel.
Holzkoul
Ande Vinck.
Haengt
Op Klosterbosch.
Clewermond.
Neu Erenstein
Clewermondeheide.
Langeheck.
Brickhof.
Dengenbag.
Klosterrath.
Klosterrather-veld.
Op Steinkou
Bosbruch
Boschbruch
Bruchrer-veld.
Opdiesen-bosch.
Neuvenhag
Hof-veld.
Anstelerveld.
Anstelerstengerveld.
Kirchrer.
II b.

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE SCHAESBERG.

1866.

744 Bunders. 1230 Inwoners

Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden

III a

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE NIEUWENHAGEN

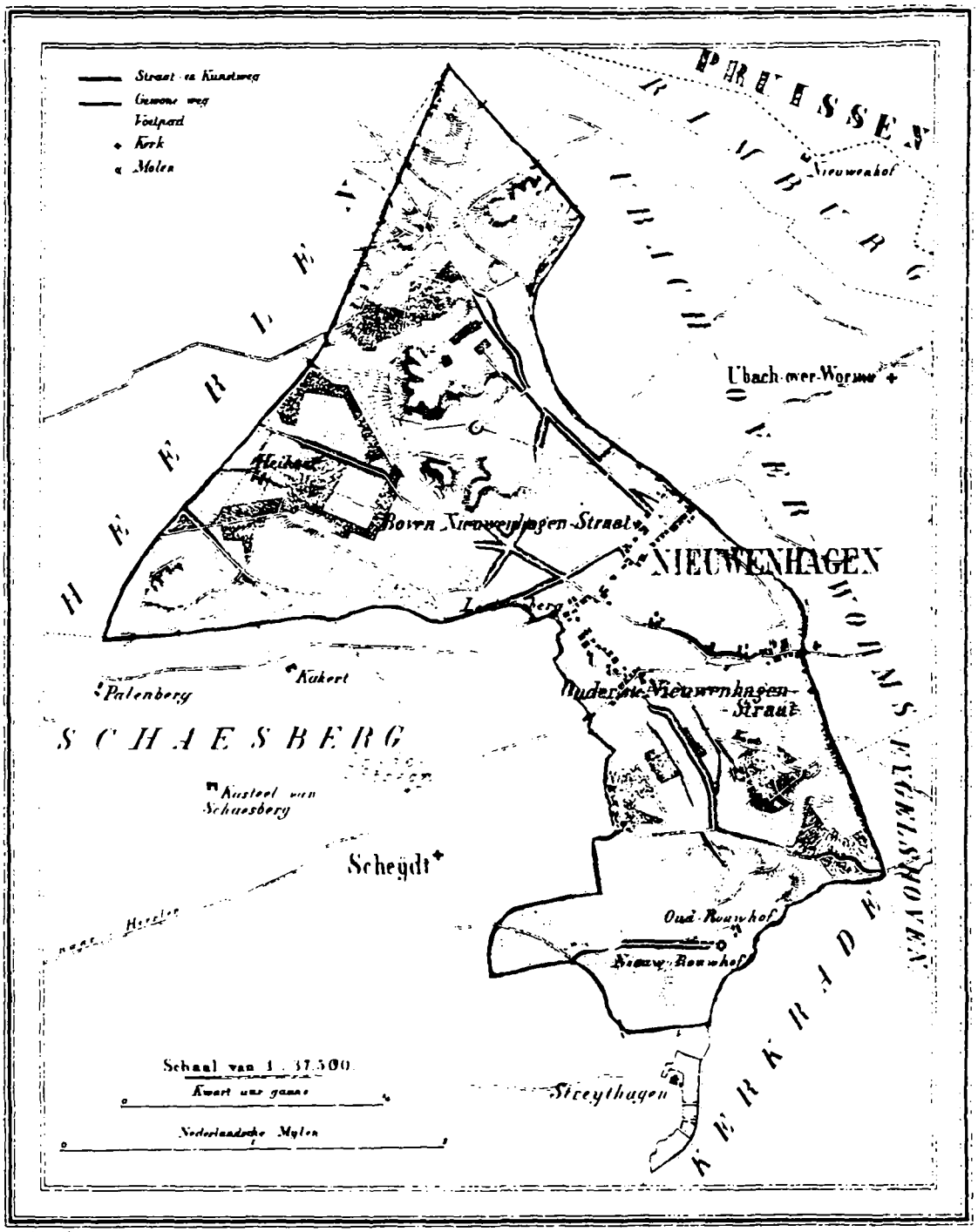

1866.

709 Bunders. 1150 Inwoners

III b

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE UBACH OVER WORMS.

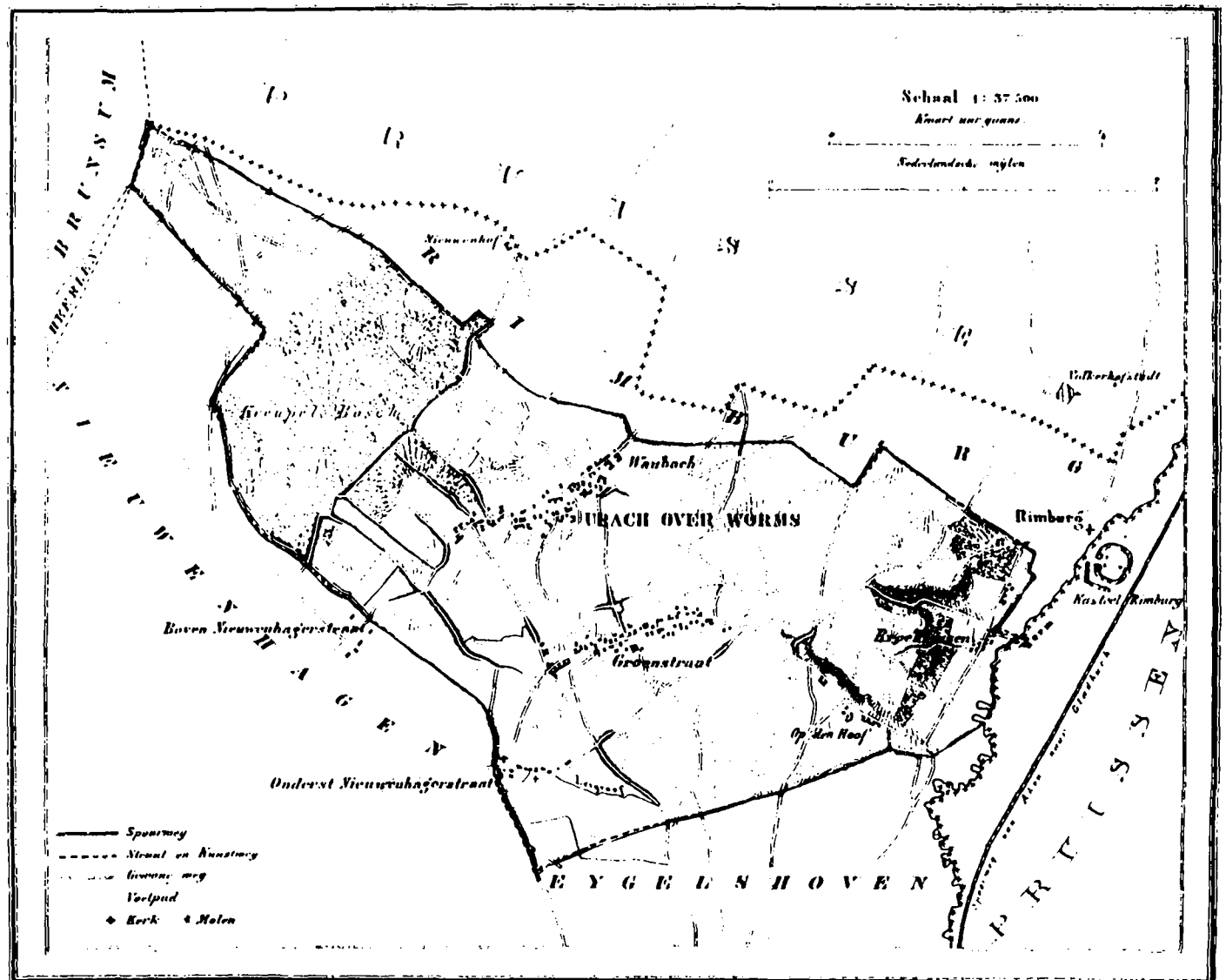

799 Bunders 1300 Inwoners.

III c.

PROVINCIE LIMBURG. GEMEENTE RIMBURG.

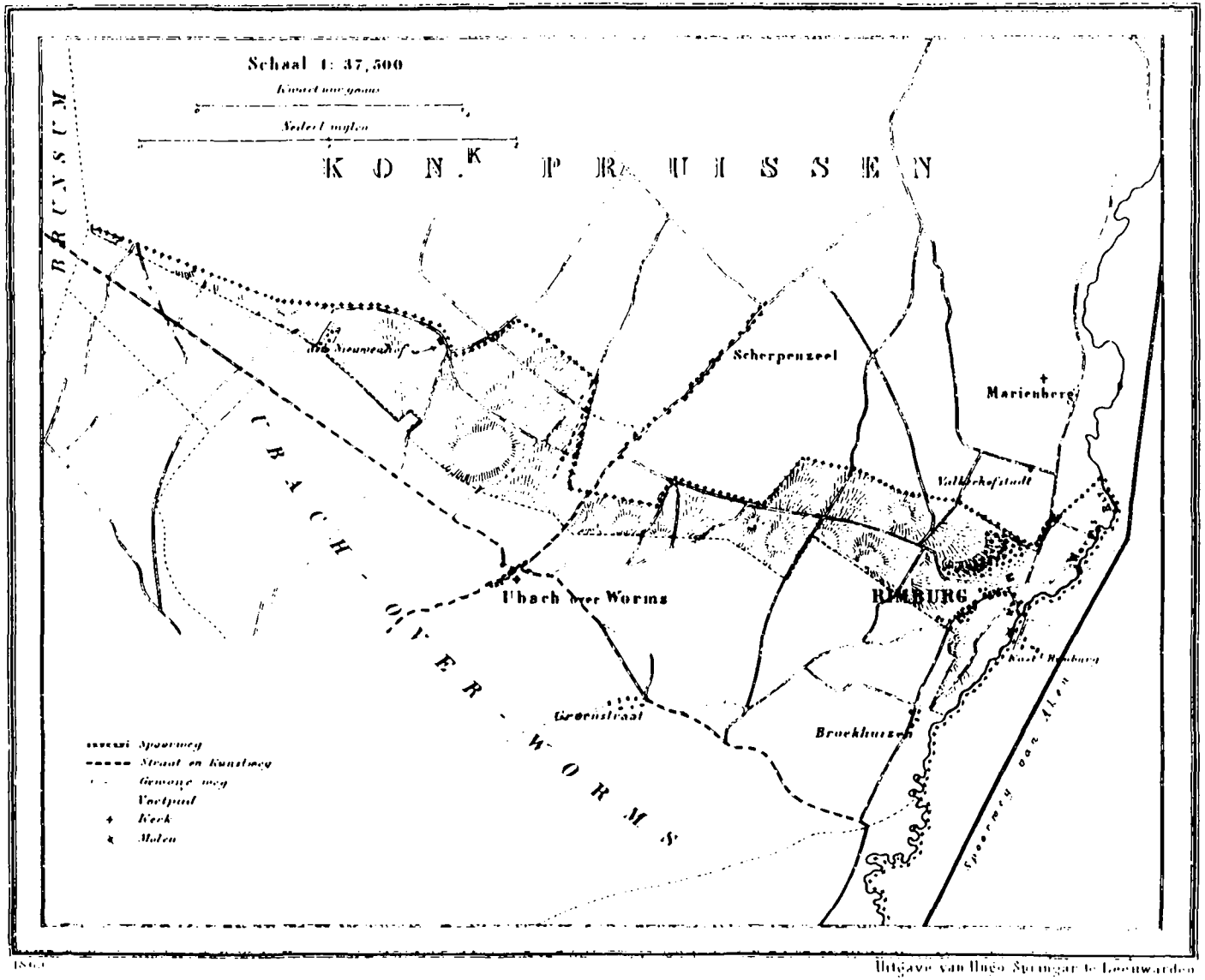

1863 Uitgave van Hugo Springer te Leeuwarden

III d.

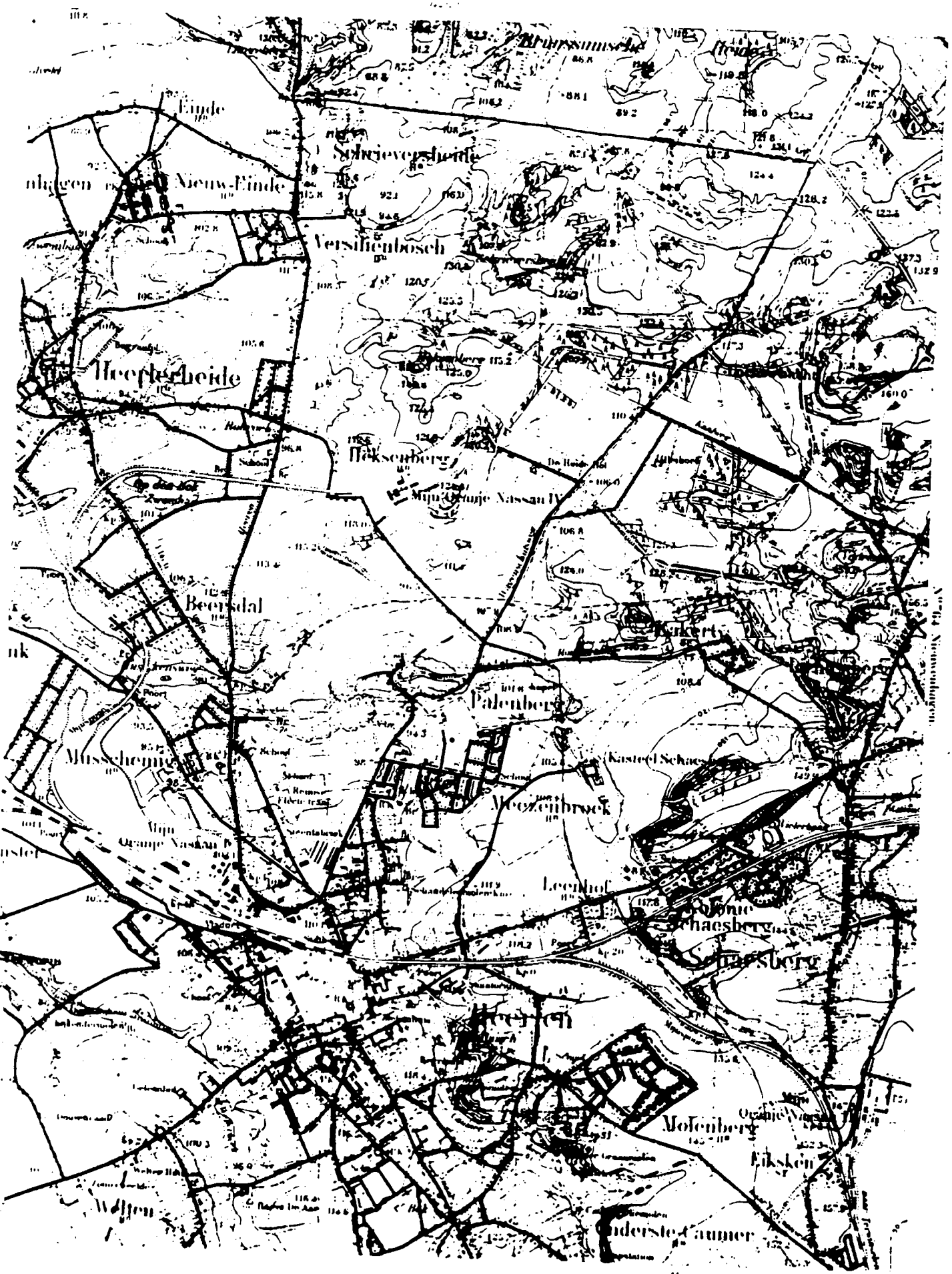
Einde
Nieuw-Einde
Versilienbosch
Heeterheide
Beersdal
Palenberg
Weezenbroek
Leenhof
Schaesberg
Molenberg
Eiksken
Wolfen
Hoogtemeting verricht in 1918 en 1919.
Foto litho.

IV a

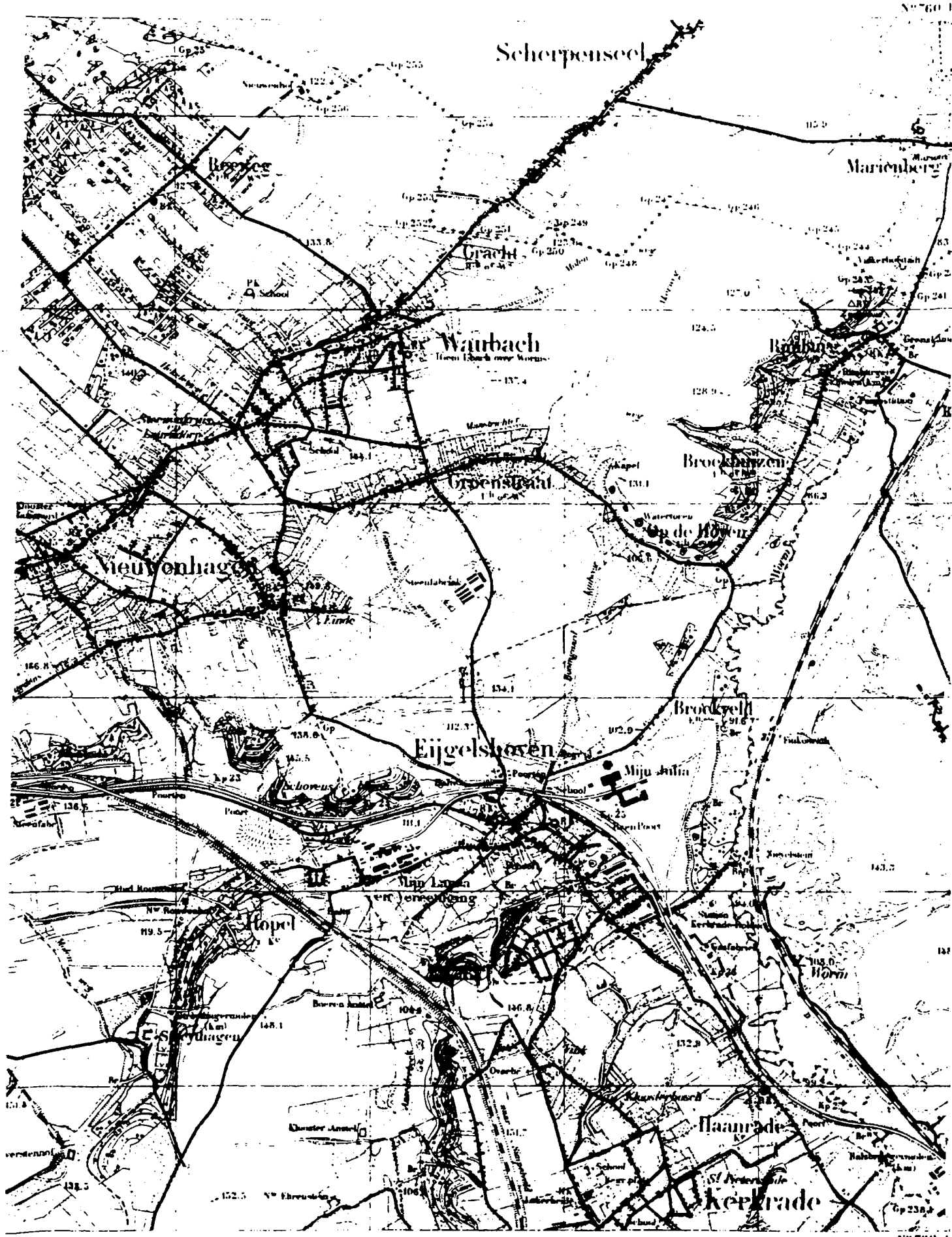

Schaal 1

Nº 760

ografische Dienst

Nº 768

Schaal van

2500 2250 2000 1750 1500 1250 1000 750 500 250

De Inlichtingen zijn voorbehouden ter

Vadrat

IV 6

J.N./25
19198

IV c

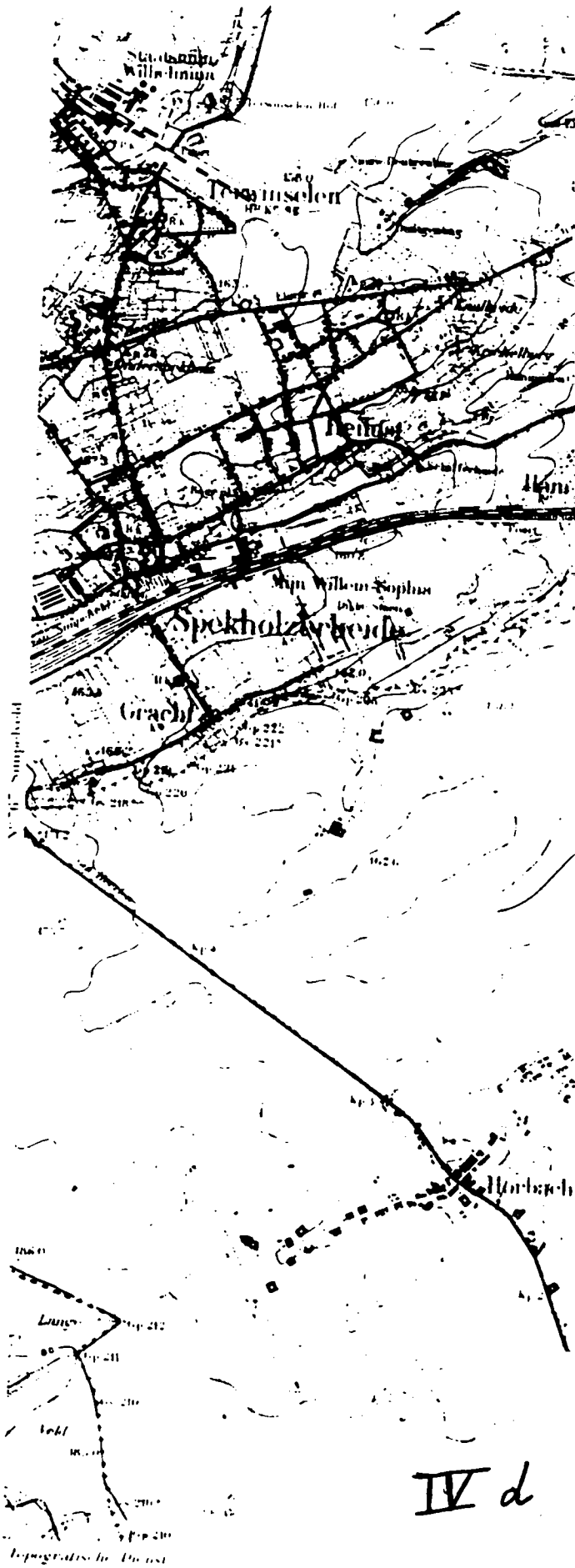

IV d

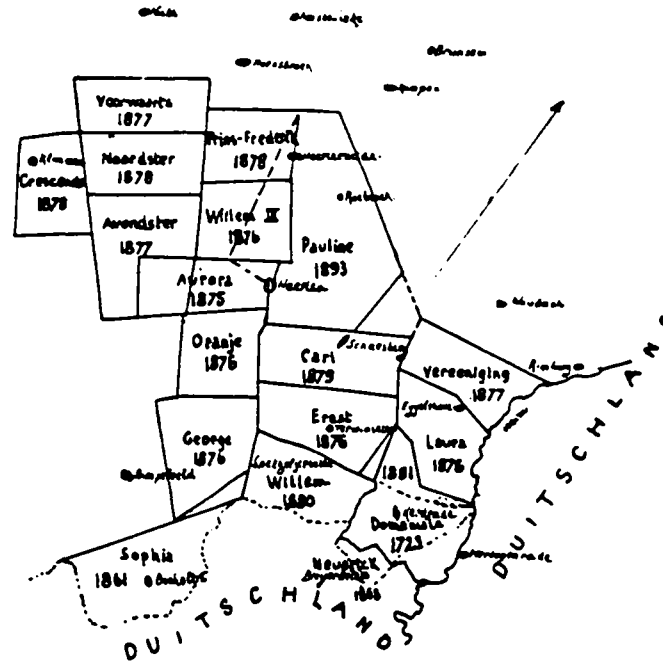

Karte 4. Ursprüngliche Grubenfelder. (aus: „40 jaren . . .")

Tabelle 1:

Gründungsjahr und Größe der ersten Grubenkonzessionen.

Name	Jahr	Größe (ha)
Aurora	1875	450
Ernst	1876	540
Laura	1876	457
Oranje	1876	445
George	1876	458
Willem III	1876	472
Vereeniging	1877	454
Vorwaarts	1877	462
Avonster	1877	577
Noordster	1878	467
Crescendo	1878	445
Prins Frederik	1878	420
Carl	1879	449

V

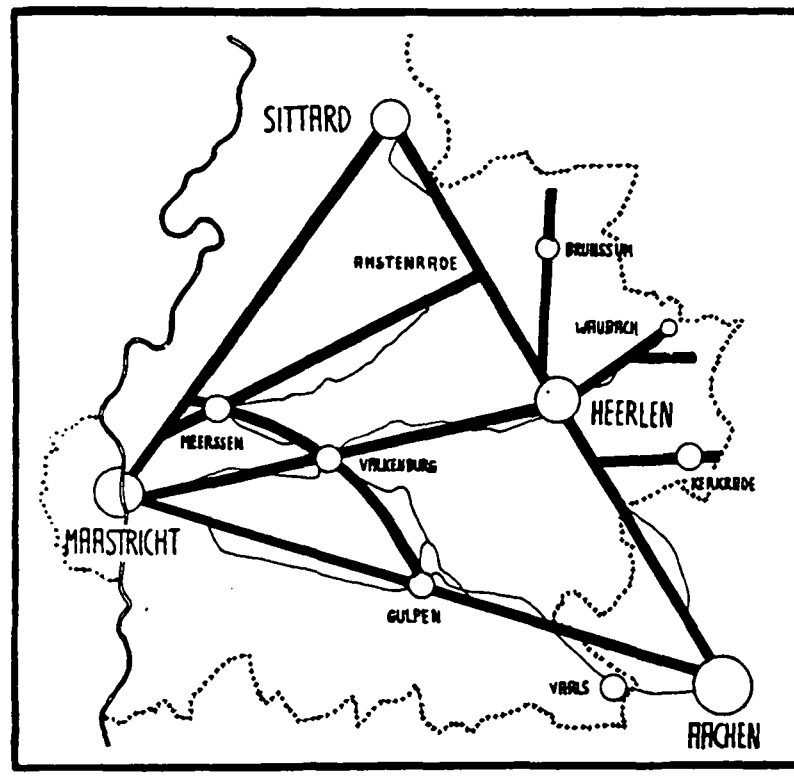

Das Straßendreieck Südlimburgs.

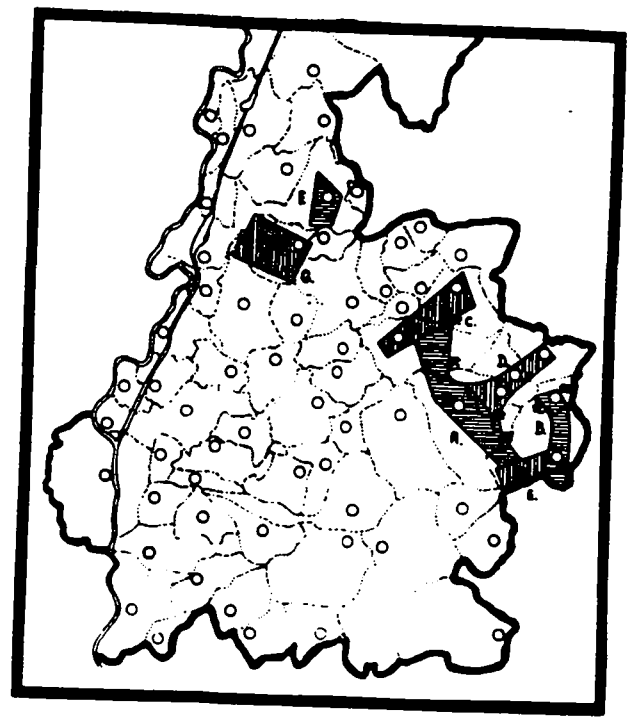

Siedlungszonen Südlimburgs.

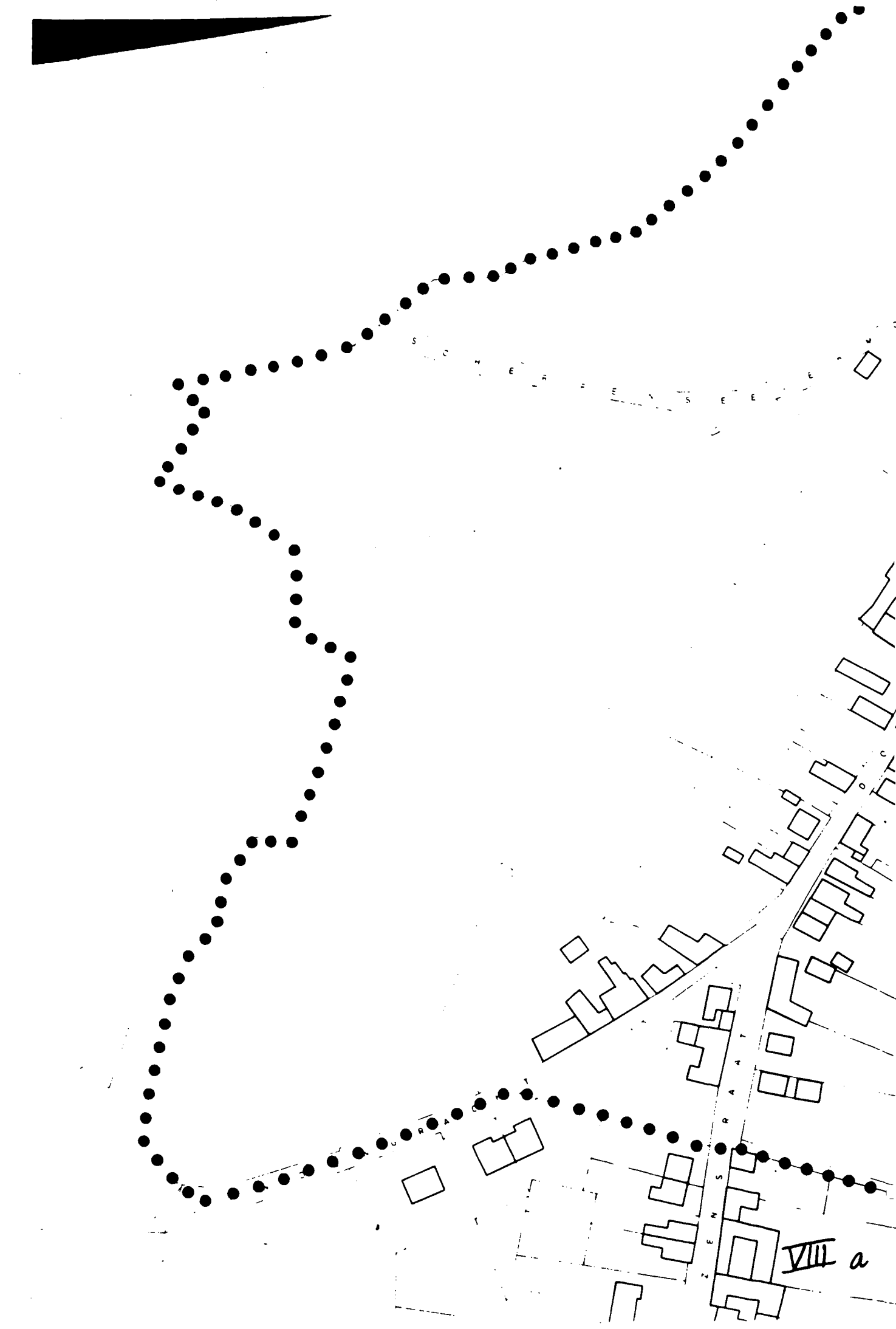
VIII a

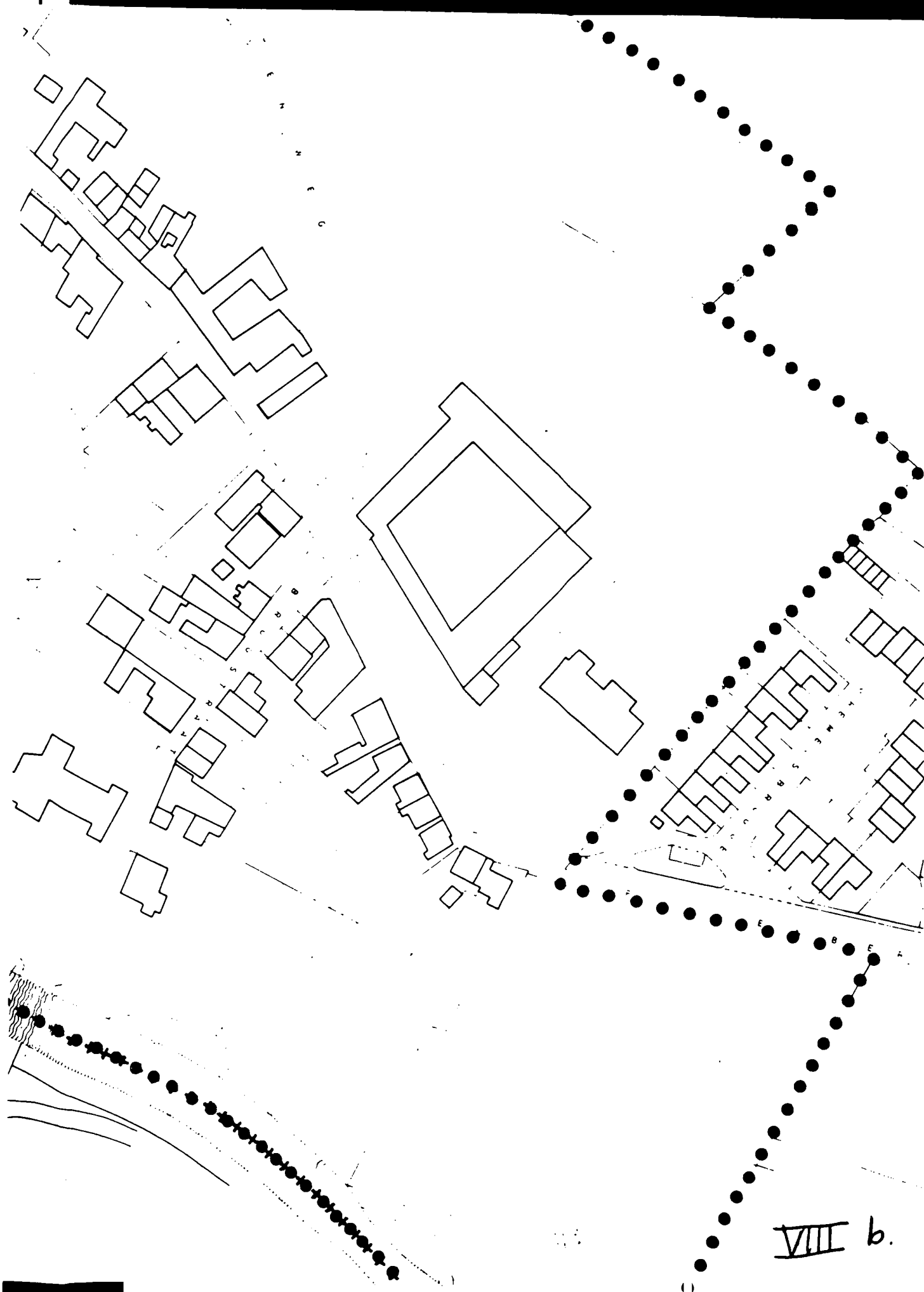

VIII b.

VIII C

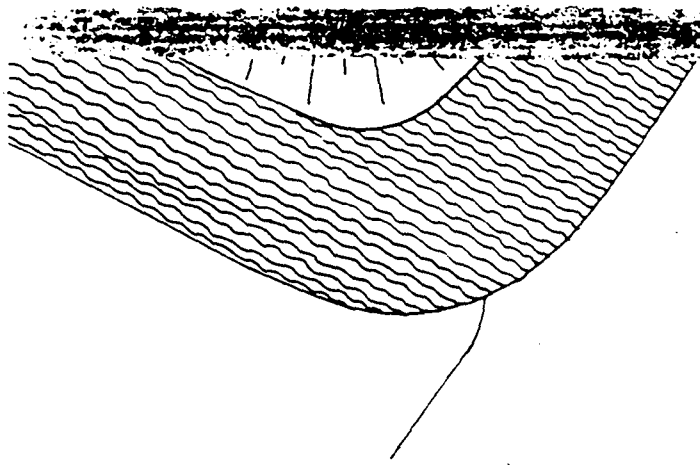

VERKLARING

BEGRENZING BESCHERMD GEZICHT

WATER

STADS - EN DORPSGEZICHTEN EX ART 20 MONUMENTENWET

RIMBURG
gem. Landgraaf

getekend		herzien	schaal	tek no
Kimburg	96	dec. 1986	1:1000	369

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

VIII d.

Gemeente Landgraaf
Ruimtelijk Functionele Ontwikkelingen in Hoofdlijnen
1850-1940

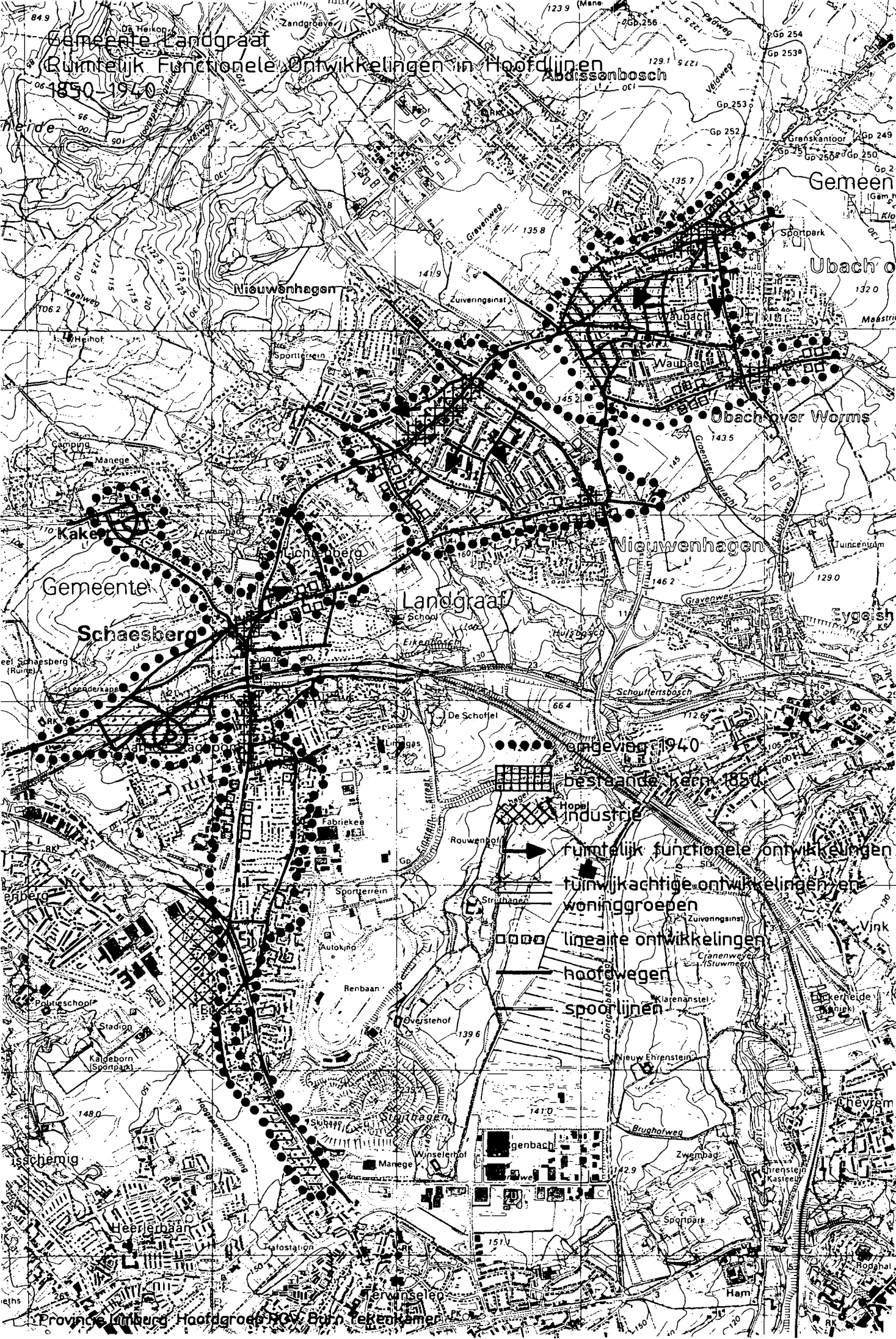

Provincie Limburg Hoofdgroep HGV Bureau Tekenkamer

Gemeente Landgraaf
Typologie Uitbreidingen 1850-1940
algemeen
industrie
grootlineaire ontwikkelingen
tuinwijkachtige ontwikkelingen
woongroepen,mijnkolonien
hoofdwegen
spoorlijn
Abdissenbosch
Nieuwenhagen
Ubach over Worms
Kakert
Schaesberg
Gemeente
Landgraaf
Eygelsh
Waubach
Sportpark
Sportterrein
Zuiveringsinst
Camping
Manege
Lichtenberg
De Schoffel
Aan de Slagboom
Fabrieke
Rouwenhof
Struthagen
Autokino
Renbaan
Overstehof
Klarenanstel
Nieuw Ehrenstein
Brughofweg
Zwembad
Sportpark
Heerlerbaan
Talostation
Terwinselen
Ham
Provincie Limburg Hoofdgroen RGV Buro Tekenkamer

Provincie Limburg Hoofdgroep RDV (URO) Tekenkamer

COLOFON

De inventarisatie in de gemeente Landgraaf
werd uitgevoerd in april 1992.

Begeleidingscommissie:
Ir. P.A.M. Mertens (voorzitter)
Prof. Dr. J.C.G.M. Jansen
N.H.M. Tummers

Inventarisatiemedewerkers:
Drs. R.J. Theunissen
Drs. T.M.M.A. Oberndorff
Drs. J.L.P.B. Finaly
Ir. J. Boros
Drs. H.G.J.M. Linssen
Ir. P.J. Uiterwijk
Drs. J.C.J.M. Starmans

Administratieve ondersteuning en
geautomatiseerde verwerking gegevens:
R. Schlösser-Vollers
J.H.M. Warnier
P.M.J. Hul-Stevens
A.M. Saya
M.A.A.A. Dessart

Adres Monumenten Inventarisatie Project:
Provincie Limburg
Limburglaan 10
Postbus 5700
6202 MA Maastricht
Tel. no. : 043-897360